

Henrich Fundarek
Born Fleischmann
Bratislava
Slovak Republic
Interviewer: Martin Flekenstein
Date of interview: May – June 2006

Tape No.1

Side A

A: Interview vzniklo v Bratislave, 2006, máj. Pán Fundárek, ja by som sa chcel opýtať na pôvod Vašej rodiny z oteckovej strany. Chcel by som sa opýtať na mená starých rodičov a odkiaľ pochádzali?

B: Otecko pochádzal z Topoľníkov, vtedy to bolo Nyárasd.

A: A jeho rodičia? Viete mi povedať niečo o svojich starých rodičoch? Najprv začneme o oteckovom, Heinrichovi. Čím sa zaoberal, čo bolo jeho zamestnaním?

B: To je hrozne ťažká otázka, ale pokiaľ viem, zaoberal sa nejakým podomovým obchodom vtedy. Pamätám sa, že mi rozprávali o tom, že chodil z vozom a koňom, mal tam naložený textil a chodil z dediny do dediny, pravidelne.

A: Spomínali ste nám, že Vaša stará mamička, z oteckovej strany, Ema, zomrela ešte pred Vaším narodením. Počuli ste o nej aspoň niečo z rozprávania otecka?

B: Nie. Zomrela na, neviem, žalúdočný vred, alebo ako sa tomu vtedy hovorilo.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, keďže starého otca si ešte pamätáte...

B: Ešte, ako tak.

A: Ako si na neho spomínate? Čo sa Vám vrylo do pamäte v spojitosti so starým otcom?

B: Tak, čo sa pamätám, to už prevažne sedel na výslni.

A: Chodili ste ho navštevovať?

B: Chodili sme tam málo, pretože Dunajská Streda bola odtrhnutá. To už bolo maďarské územie a po vojne už neexistoval.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, či mal Váš otecko aj nejakých súrodencov?

B: Mal. Mal sestru. Volala sa Berta. Bola vydatá za Deutscha.

A: Pán Deutsch pochádzal odkiaľ?

B: Neviem. Asi tiež odtiaľ z Topoľníkov. Pretože tam bol rodinný dom a v ňom obchod so smiešaným tovar. To on potom viedol.

A: Mal ešte otecko aj ďalších súrodencov?

B: Mal brata Alexandra.

A: Viete nám povedať niečo o strýkovi Alexandrovi?

B: On bol správca Diószegského cukrovaru a zomrel v '42 po operácii žalúdka.

A: Takže vlastne prirodzenou smrťou.

B: Áno.

A: Pani Berta, vedeli by ste mi povedať niečo o nej a jej rodine? Ako si na ňu spomínate?

B: Ona bola v domácnosti a to čo viem, mali štyroch synov. Nevie, pozrieme sa potom, medzi fotografiami to možno nájdem.

A: Chcel by som sa teraz opýtať, nakoľko bola pobožná rodina Vášho otecka? Myslím najprv na jeho rodičov a potom na súrodencov.

B: Úplne moderný ľudia. Dodržiavali sa hlavné sviatky a to bolo asi všetko, čo sa robilo.

A: Áno. A teraz by som sa chcel opýtať, vedeli by ste mi opísať rodný dom Vášho otecka. Ako vyzeral dom, ako bol zariadený a ako vyzerali budovy a záhrada vôkol?

B: Zo spomienok? Taký typický dedinský dom s takým pitvorom, alebo prikrytým kúskom dvora. Vpredu bol obchod, z obchodu sa išlo do kuchyne. Za kuchyňou boli jedna alebo dve izby a vzadu bola maštaľ. To je asi všetko, čo si pamätám a za domom taká záhrada, taká typická maďarská, taká štrudľa.

A: Viete, aké mali zvieratá?

B: Museli mať nejaké.

A: Teraz by som sa chcel opýtať na ten obchod, kto ho obsluhoval, kto ho viedol?

B: No ten Deutsch, švagor otcov.

A: On sa priženil vlastne do tohto domu.

B: Áno.

A: Teraz by som sa chcel opýtať ešte na ich oblečenie, či sa nejakým spôsobom odlišovalo ich oblečenie od majoritného dedinského obyvateľstva?

B: Nie, vôbec nie. Nevie, či tu budem mať fotografie. Toto mi zostalo z celého nášho majetku a v tom listujem už neviem koľkýkrát, ale dojdeme k tomu.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ak by som prešiel na náboženskú tematiku. Ako to vyzeralo počas piatku, čo sa týka tohto obchodu?

B: To neviem.

A: Ako často ste Vy navštevovali túto rodinu? Ako často ste tam chodievali? Pri akej príležitosti?

B: Neviem. Boli to narodeniny niektorých detí.

A: A ešte by som sa chcel opýtať, čo sa týka náboženských aktivít tejto rodiny, kde sa držali veľké sviatky, keďže žili v Topolníkoch?

B: Myslím, že do Dunajskej Stredy.

A: Pamätáte sa, alebo vedeli by ste v spomienkach zaloviť, aj na iné židovské obyvateľstvo v Topolníkoch.

B: Nie. Nie, ja som mal tri roky.

A: Teraz by som sa opýtal na rodinu Vášho strýka Alexandra Fleischmanna. Spomínali ste, že bol správcom.

B: Áno, bol ženatý, oženil sa. Žil v tom Diószegu, terajšom Sládkovičove a mal jedného syna, ktorý bol v Maďarsku, v munkaszolgálat, vtedy a sa zachránil a zomrel neskôr, tutu v nemocnici, v Bratislave.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ako často sa stretával otecko so svojimi súrodencami? Pri akých príležitostiach a kde, hlavne, sa stretávali?

B: Ťažko povedať. Viem, že, tak ja som bol malý a to už bolo odtrhnuté územie vtedy. On býval v Diószegu a to patrilo Maďarsku. Viem, že sme tam raz išli nejakou železničkou, ktorá zväžala cukrovú repu do toho cukrovaru.

A: Kuffner bol majiteľom.

B: Neviem.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ako Vám ostala Topoľnica vo Vašich spomienkach. Ako tam vyzerali domy, z akého boli materiálu cesty?

B: Cesty boli prašné. Tento dom bol niekde na takom vyvýšenom mieste, na takom kopci a jedna teda, v mozgu človeka ostávajú zachované také miniatúry, že bol som tam. Neviem, pri akej príležitosti. Nechali ma tam rodičia nejaké dva, tri dni a naučil som sa maďarsky. A vedľa nás, vedľa toho domu, neviem koľkátý dom, býval richtár. Mal syna, ktorý bol väčší ako ja. Vždy mi povedal, že keď padne toto jablko, tak zakrič na mňa. A ja som kričal: „Jánoska, lepotyant az óma.“ To si pamätám ako dnes. On prišiel a zjedli sme to jablko. To je jedno, čo si pamätám a to mi stokrát opakovali rodičia, že také niečo bolo.

A: Teraz by som sa chcel opýtať na rodinu Vašej mamičky. Odkiaľ pochádzala Vaša mamička?

B: Bratislava.

A: Ona bola rodená Bratislavčanka.

B: Áno.

A: Pamätáte si aj starých rodičov z mamičkinej strany? Viete mi o nich niečo porozprávať?

B: No, vedel by som povedať, že starý otec zomrel ešte predtým ako som sa narodil.

A: Z rozprávania ste o ňom niečo počuli? Čo bolo jeho zamestnaním?

B: On bol obuvník a jeho špecialita bola, bývali hore na Mikulášskej ulici, keď poznáte Bratislavu, a jeho špecialita bola ryby. Hrozne rád mal ryby. A pokiaľ Bratislavu poznáte, spomína sa to, na Rybnom námestí dole, tam boli také pontóny a tam boli rybári, ktorí ich chytali. A tam sa chodilo na ryby, no a on si každý deň išiel po tú svoju rybu a uvaril si ju a to jedol. Takže to bola jeho špecialita. Ináč o ňom nič, naozaj nič neviem.

A: Viete mi aspoň povedať, kde mal svoju obuvnícku dielňu?

B: Na Židovskej ulici.

A: Zamestnával aj nejakých ľudí?

B: Nie.

A: Pracoval sám?

B: Sám.

A: Teraz by som sa chcel opýtať na Vašu babičku, na Jolanu.

B: Ona bola krajčírka.

A: Obaja starí rodičia pochádzali z Bratislavy?

B: Áno. Bola krajčírka, šila na zákazku, alebo známym. Prevažne nám vnukom. Bola veselá kopa a potom žila sama a chodila medzi svoje dcéry. Teda môžem povedať, že nás prakticky babička vychovávala.

A: K tomu by som sa ešte vrátil, ale teraz spomínate, že chodila medzi svoje dcéry. Takže Vaša mamička mala ešte súrodencov.

B: Áno.

A: Koľko?

B: Šiesti boli.

A: Viete mi povedať ich mená?

B: Áno. Začnem teda mojou mamičkou, Helena, Gréta.

A: Pamätáte sa aj na meno jej manžela, keď sa vydala?

B: Áno. Gréta Perlová. Potom bola...

A: Všetky žili v Bratislave.

B: Nie, nie, nie. Potom bola Zelma. Tá sa vydala za Freundlicha, potom bola Bella, Izabella alebo Anabella. Nepamätám sa, ako sa volala, keď sa vydala. Potom bola Rozália, Róza. Tá sa vydala za Fischera. Fischer bol typograf a má pamätnú tabuľu tuna v Pravde dole má pamätnú tabuľu. Takže koľko ich už je?

A: Päť a s mamičkou šesť. Takže ešte jedna.

B: Na jednu si zatiaľ nespomínam.

A: Teraz by som sa opýtal ešte na Vašu babičku. Kde žila Vaša babička po smrti svojho manžela?

B: V Bratislave na Mikulášskej ulici. Sama.

A: Ako mala zariadený byt?

B: Kuchyňa a jedna veľká izba.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, v Bratislave na Mikulášskej už bola zavedená voda a elektrina?

B: Bola.

A: U tých v topoľníkoch?

B: Tam bola ešte studňa.

A: Kde je pochovaná, teraz by som ešte prešiel k otcovi na chvíľu, kde je pochovaná otcova mamička?

B: Na ortodoxnom cintoríne v Bratislave. Ona bola tu operovaná, tak ju tu pochovali.

A: Teraz, keď sme pri tom, vidím, že deduško zomrel počas druhej svetovej vojny.

B: Po deportácii.

A: Keď sa rozdelilo územie, Topoľníky pripadli Maďarsku, čo sa stalo s deduškou? Máte o ňom ešte nejaké správy?

B: Nevie.

A: Ani neviete kam ho deportovali, alebo, čo sa s ním stalo?

B: Nevie.

A: Chcel by som sa opýtať, oni boli sústredení v Duajskej Strede počas deportácie?

B: Nevie.

A: Takže toľko o oteckovej rodine, čo sa týka starých rodičov a vrátíme sa späť k babičke Jolane. Ako často ste ju navštevovali?

B: Ona bola denne u nás, alebo my u nej.

A: Bývali ste nejak blízko?

B: Áno, my sme bývali na Ventúrskej, predtým sme bývali na Vidridi, v tom takzvanom Zuckermantli, Žižkova ulica a potom sme bývali na Ventúrskej a tam sme mali obchod a pokiaľ rodičia boli v obchode, tak som bol väčšinou u babičky.

A: Teraz by som sa vrátil naspäť k babičke. Nakoľko pobožná bola babička?

B: Nebola pobožná.

A: Ale predsa, niektoré sviatky musela držať.

B: Áno, tak ale to si nepamätám. Občas, keď bola u nás, tak si pamätám, že kúpila hus. Urobil sa vývar, sedeli sme. Upekla barches a paradajkovú omáčku, s tými husacími drobkami. To si pamätám ako len tak veľmi veľmi okrajovo. Tak toto sme občas v piatok mávali.

A: Ale inak ste nedržali každý piatok?

B: Nie.

A: Čo sa týka návštevy synagógy, alebo modlitebne, kedy sa konali vo vašej rodine návštevy týchto miest?

B: Na výročné sviatky sme chodili do tej neológnej na Rybnom námestí, ale to nebolo každý deň. V Bratislave sa pamätám, boli mnohé malé modlitebne a tam sa chodilo.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ako sa obliekala stará mama?

B: Úplne rovnako, ako ostatní.

A: Teraz by som sa vrátil k Vášmu oteckovi a pýtal by som sa iba na otecka. Viete mi povedať, že kedy a kde sa narodil.

B: Narodil sa v Topoľníkoch, 25. 11. 1900.

A: Viete mi aj povedať, kde vychodil školy a aké školy mal?

B: Myslím, že v Dunajskej Strede chodil aj na nejakú obchodnú a potom sa zamestnal v Bratislave.

A: Čo bolo jeho zamestnanie?

B: Bol vyučený obchodník.

A: Aký obchod viedol, aký obchod ste mali? Spomínali ste, že ste mali obchod v Bratislave.

B: Ábo, mali sme s módnym tovarom. To znamená galantéria, gombíky a príslušenstvo pre krajčírov. Všeličo. Neskoršie sa to rozšírilo aj na spodné prádlo.

A: V ktorej časti Bratislavy to bolo?

B: Na Ventúrskej ulici.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, koľko ľudí tam otecko zamestnával, alebo kto pracoval v tom obchode?

B: Len s mamičkou. Viedli to spolu s mamičkou.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, aká bola finančná situácia vašej rodiny? Ako ste žili?

B: Netreli sme biedu. MYSLÍM, Že to je, žili sme... no.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, či mal otecko nejaké hobby? Alebo, čo bolo to, na čo dával viacej peňazí?

B: Nie, nemal žiadne hobby. Sme pravidelne chodili celé rodiny, aj so susedmi na výlety a tak. Vtedy ešte na Železnú Studničku, to bol problém ísť, sa pochodovalo celé doobeda.

A: Tie rodiny, s ktorými ste držali taký úzky styk, to boli skôr židovské, a lebo miešané?

B: Miešané. Prevažne sme chodili v rámci rodiny s mamičkinými súrodencami.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, pri akej príležitosti sa spoznali Vaši rodičia?

B: Na nejakej Mikulášskej zábave, tu v Bratislave.

A: A viete, kde sa brali?

B: Tu v Bratislave.

A: A bolo to niekde na dvore synagógy.

B: Na to Vám neodpoviem. Viem, že to bolo 27. februára 1927.

A: Takže neviete, či to bol náboženský obrad, alebo nie.

B: No určite bol náboženský.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, akým jazykom sa rozprávali Vaši rodičia spolu?

B: Nemecky, maďarsky aj slovensky.

A: Ale, ktorý prevládal najviac. Ktorý mohol byť materinským jazykom Vašej mamičky a otecka?

B: Otecko skôr tá maďarčina, keďže pochádzal z Dunajskej Stredy a mamička skôr nemecký. Skôr, neviem.

A: Viete mi povedať, už keď mali galantériu, ako sa obliekali Vaši rodičia?

B: Normálne, uvidíte na fotografiách.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ako si spomínate na Vášho otecka, ešte z toho detstva. Nemyslím z povojnového, ale predvojnového obdobia. Aký to bol človek, ako by ste ho opísali?

B: Vysoký.

A: Čo sa povahy týka?

B: Fantastický.

A: To znamená?

B: Vyslovene dobrý človek.

A: To znamená, povedzte nám nejaký príklad, že kde sa to objavovalo, alebo na niečom, ako by ste to opísali?

B: Nikdy sme nemali spory. Bol cieľavedomý, vedel čo chce a to aj docielil. Bol charakterný, dochvilný. Nevie ako by som ho charakterizoval.

A: Čo sa týka Vašej mamičky, ako by ste ju opísali?

B: To isté, korektná dobrá žena.

A: Teraz by som sa opýtal na Vaše bydlisko. Spomínate si na prvé miesto, kde ste bývali?

B: Pamätám. Bývali sme na Lazaretskej, kde je Jakubovo námestie. Bývali tam, ale k tomu sa vrátim, pretože to je špirála, ktorá sa ťahá dookola. Bývala tam rodina Burianová, ona mala tri dcéry, ktoré, ako malý chlapec som mal rok, taký malý špunt som bol. Tak sa pamätám, ako dnes, že umývala schody, alebopavlač, či čo to bolo. Tak som sa tam motal okolo toho kýbla a spadol som do kýbla dole hlavou. Toto je jedna zo spomienok, ktoré mi zostali, čiže vyhýbam sa kýblom a on, jej manžel bol mäsiar a prekonal záškrt alebo niečo a mal trachei vyvedenú dýchaciu trubicu a keď rozprával, musel si ju vždy zavrieť. Tak toto bolo priateľstvo, tam z tej Lazaretskej a toto sa ťahalo ďalej, toto priateľstvo, až do '42. Ony už boli vydaté tie dievčatá. Ona sa vydala za mäsiara.

A: Jedno z tých dievčat?

B: Jedno z tých dievčat, áno. Udržiavali sme kontakt.

A: Viete ako sa volala?

B: Nevie. A len sa chcem vrátiť, že to mäsiarstvo bolo na Dlhej ulici, neviem ako sa volá teraz, Pánska ulica? A keď už boli potom tie lístkové systémy, tak vždy nám šupla nejaký ten kúsok mäsa. Takže toto priateľstvo nás akože, keď iní nemali mäso, tak my sme vždy nejaký ten kúsok mali. To je, ešte sa to ťahalo od môjho arodenie, až do toho '42. Čo sa s nimi stalo, to neviem.

A: Aleto bola nežidovská rodina.

B: Nežidovská.

A: Teraz by som sa chcel vrátiť naspäť, ako bol zariadený ten váš prvý byt? Spomínate si aspoň trochu?

B: Prvý byt na Lazaretskej? Kuchyňa, jedna izba a výstup na pavlač.

A: Čo sa toalety týka? Tam boli spoločné toalety?

B: Myslím, že áno. Na chodbe. Voda aj elektrina už boli.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, kam ste sa presťahovali z tohto miesta, a v ktorom období?

B: Na tú Žiškuvú. Volalo sa to vtedy Zuckermanel a bývali sme na prvom poschodí. Mal som štyri roky? Tak nejak. Bola tam tiež kopa deciek a z chodby bolo vidieť tie hradné bralá, o ktoré... Čiže teoreticky sme bývali kúsok vyššie, ako je tá reštaurácia.

A: Keď už spomínate Zuckermandel, ja by som sa opýtal na to, už len preto, lebo túto časť mesta v povojnovom období postupne celú zbúrali, aký tam bol život. Ako to tam vtedy vyzeralo? Vedeli by ste nám to opísať? Trošku priblížiť.

B: Ťažko. Viem, že pod nami býval nejaký krajčír. Wiedermeyer, alebo ako sa volal?

A: V tejto štvrti mesta bývali väčšinou Židia?

B: Nie.

A: Je to mylné, takto to pomenovať?

B: Je to miš maš tam. Nemci, rybári, ktorí tam na vode mali tie svoje pontóny, kde predávali ryby. Boli tam remeselníci. Naproti nám býval babičkin brat. On tam mal kamenársku dielňu.

A: Vy si spomínate aj na súrodencov Vašej starej mami Jolany?

B: Áno.

A: Koľkých mala súrodencov?

B: Tak nejakých sedem.

A: Pamätáte si viacerých?

B: Ale áno.

A: Vedeli by ste o každom jednotlivo niečo porozprávať?

B: Pokiaľ sa mi to ešte podarí, tak áno.

A: No tak o tých, na ktorých si ešte spomínate.

B: Na Žiškovej ulici, naproti nám, teoreticky, tak trochu šikmo, bol Bernát. Tam vyrábala kamene, na židovský cintorín. Druhý bol Illés. Tak sme ho volali, Illés. Ten mal v Nitre nábytkársku výrobu.

A: Takže on sa presťahoval z Bratislavy do Nitry?

B: Áno, on sa tam priženil. Potom bol Jakob, ten bol čalúnik. Ten mal čalúnicku dielňu na Mickiewitzovej ulici, tam jak je teraz Tatratour, v tých miestnostiach. Čiže ten dom zostal, tak ako je. Potom mala sestru Reginu.

A: Tá sa vydala?

B: Tá sa vydala...

A: Nevadí, ak si nespomínate. Čo robil jej manžel?

B: Ani to neviem, ale ona sa zaoberala klobúčnictvom. Vyrábala klobúky. Bývala naproti babičky, na tej Mikulášskej. Potom bola Róza. Tá mala obchod na dnešnom SNP, vedľa toho Kamzíku, obchodným domom. Medzi vchodom do kina Atlon, alebo, čo to bolo. Tam je teraz tých tisíc drobností, tam mala obchod. Tiež s takýmito všelijakými drobnosťami. Potom bol Mózes. Ten bol kamenár. Ten mal dielňu na Ventúrskej, naproti nám, teda, kde sme potom bývali. To by olo asi všetko, už som ich napočítal sedem?

A: Neviem, nepočítal som ich, priznám sa. Len by som sa chcel opýtať, ktorého z babičkiných súrodencov si najviac pamätáte?

B: Ešte bola Juliska. Tá mala na Klariskej výrobu klobúkov.

A: Vedeli by ste aj ku každému niečo povedať?

B: Ale áno.

A: Skúste nám porozprávať, aké spominky Vás viažu k jednotlivým ľuďom?

B: Tak Julišku si pamätám. Na takých formách naťahovali tie filcové srandičky. Vyrábala rôzne fazóny tých klobúkov, to si pamútám.

A: Pri akej príležitosti ste u zvykli navštevovať?

B: No tak sme sa motali ako decká okolo Bratislavy, okolo všetkých týchto.

A: Takže ste tam vbehli.

B: Mal som vtedy asi desať rokov.

A: Juliska, čo sa stalo s Tetou Juliškou?

B: Teta Juliška sa vysťahovala do Izraela. Nevieľm však presne kedy.

A: Mali ste s ňou po vojne aj nejaký kontakt?

B: Nie.

A: Ďalšia babičkina sestra, Regína?

B: Bola transportovaná. Tá zomrela pravdepodobne v koncentráku, neviem.

A: Na ňu si ako spomínate?

B: Tiež. Veď keď sme boli u babičky, prebehli sme k nej. To bolo v podstate hneď naproti. Toho Bernáta si pamätám, bol kamenár. Sme sa tam motali v tej kamenárskej dielni a pozerali ako vytesáva tie písmenká. Mózes bol tiež kamenár, ten býval naproti nám. Tosme mali hrozný vtip, keď sme sa natreli tými zlatými, zlatom, čo boli tie písmená. U Illésa sme boli, keď bola veľká deportácia v Bratislave a takto sme boli v Nitre ukrytí nejaký čas. Vo vedľajšom dvore sme boli.

A: Ešte by som sa vrátil trochu napäť. Čo sa stalo s Bernátom a Mózesom?

B: Deportácie. Zahynuli v koncentráku určite.

A: Illés?

B: Illés tiež.

A: S babičku je to šesť, ešte jeden. Bernát, Mózes, Illés...

B: Jákob.

A: Regína, Juliška.

B: Jákob sa vrátil po vojne z nejakého koncentráku a odsťahoval sa do Austrálie.

A: Čo s ním bolo potom?

B: ...

A: Neviete.

B: Nevieľm. To je celý rodokmeň.

A: Pamätáte si aj na starého otca Filipa súrodencov?

B: Nie.

A: Čo sa týka starých rodičov z oteckovej strany, aj oni mali súrodencov?

B: Neviem.

A: O nich neviete nič, len tuto z mamičkinej strany, áno?

B: S nimi sme boli dosť často v styku.

A: Áno, dobre. Teraz by som sa vrátil späť, do vašich detských čias, už keď ste bývali v Zuckermanli. Ako ste mali tam zariadený byt, vedeli by ste ho opísať? A aký bol rozdiel medzi týmto bytom a tým, ktorý ste mali predtým?

B: Ono my sme sa vždy vracali k tomu, že sťahovanie súviselo so zamestnaním otecka. Otecko pracoval na, vtedy Dlhá ulica, dnes Pánska, takže sme sa dostali bližšie. Čiže v tom byte, čo sa týka na tom Zuckermanli. Bývali sme na prvom poschodí. Išlo sa hore schodmi, taká chodbička tam bola. Ešte bolo vidieť na tie skalné útesy. Bola kuchyňa a jedna veľká izba. To je všetko, čo sme tam mali. Bola tam zavedená električka.

A: Teraz by som sa chcel opýtať opäť, už čo sa týka Vašich rodičov a Vášho detstva týka. Ktoré sviatky ste dodržiavali vo Vašej rodine?

B: Ozaj en tie veľke sviatky.

A: Vedeli by ste ich opísať?

B: Nie.

A: Vy ste ich už po vojne nedržali?

B: Tak držali, a le ozaj len...

A: Takže Roš hašana, akým spôsobom ste držali nový rok?

B: Neviem Vám povedať.

A: Na Jom kipur ste chodievali do synagógy? Celý deň ste tam boli?

B: Neboli sme celý deň z toho dôvodu, že otecko musel v tom obchode byť. Nedalo sa to zavrieť.

A: Aha, takže, čo sa toho pôstu týka, veľmi ste ho už veľmi nedodržiavali.

B: Či sa postilo, alebo nie. Ako dieťa asi veľmi nie.

A: A keď si spomínate, ešte ako dieťa, zúčastnili ste sa nejakých purimových sprievodov tuto v Bratislave?

B: Možno, že áno. Viem, že Simchat Tóra bola. To sm chodili so zástavami po Rybnom námestí. To ešte áno, ale to už je tak ďaleko.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, čo sa týka náboženského vzdelania. Navštevovali ste hodiny náboženstva na základnej škole?

B: Viac nie ako áno.

A: A čo sa týka bar micva, mali ste v trinástich?

B: Nemal som, to už boli tie štyridsiate roky. To sa nedalo.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, o oteckovi sme sa už rozprávali, ale teraz by som sa chcel opýtať, že čo robila mamička. Hovorili ste, že otec bol obchodník.

B: Mamička bola tiež vyučená predavačka, obchodníčka. Robili spolu v obchode.

A: Mamička sa vyučila tuto v Bratislave, však áno?

B: Áno.

A: Dobre.

B: Viem, že to bola firma Kurtz.

A: Kur T Z?

B: Nevie, môže byť.

A: Tá firma, oni tam pracovali?

B: Otecko tam bol obchodný cestujúci.

A: Tam sa zoznámili?

B: Áno, aj tam sa zoznámili.

A: Teraz, aby sme boli v tom. Najprv oni pracovali v tej firme Kurtz, ako ste hovorili. Alebo otecko pracoval?

B: Aj mamička, áno.

A: A potom si otecko založil vlastný obchod, alebo ako to bolo?

B: Áno, v '34. To už bola hospodárska kríza a krachoval jeden obchod za druhým, aj tá firma Kurtz skrachovala a otecko si potom otvoril vlastnú firmu.

A: To bolo v '34?

B: V '34. Teraz sa vrátim ešte, v '34 si otvoril ten vlastný obchod, na tej Ventúrskej a s'ahovali sme sa z toho Zuckermantlu bližšie do mesta, na Vidricu.

A: To je v súčasnosti ulica?

B: To už neexistuje tá ulica.

A: Aha. To zbúrali v '60 rokoch, keď sa staval most?

B: Áno s tou synagógou. A tam sme bývali na prvom poschodí a tam sme sa zoznámili, bývali sme na tom istom poschodí s pánom Trojanom. On mal kaderníctvo, holičstvo na Dlhej. To bolo priateľstvo také susedské. Pod nami bolo mäsiarstvo a sa pamätám, že bola drevená podlaha z takých trávov a medzi tými trámami boli diery a pozerali sme sa vždy dole, do tých obchodov. To je jedno, čo sa pamätám.

A: Do tých obchodov ste videli z chodby, alebo z bytu?

B: Nie, z bytu.

A: Z bytu to bolo vidieť.

B: To bol taký nejaký provizórny byt a potom sme sa s'ahovali, uvoľnil sa byt nad obchodom na Ventúrskej 9, tam býval gróf Bilot a on sa niekde odst'ahoval alebo neviem čo bolo s ním a dostali sme ten byt. To bolo tesne teda potom, takže tam sme bývali jeden čas.

A: Teraz by som sa vrátil k oteckovi. Pamätáte sa, či bol otecko v armáde? Slúžil v armáde?

B: Áno.

A: O tom by ste nám vedeli niečo porozprávať?

B: Viem, že robil v Ružomberku. Robil sanitára.

A: Takže on už bol počas Prvej československej republiky vojakom?

B: Áno, áno. V '18 alebo tak.

A: Aj rozprával nejaké historiky, čo sa vojny týka, a lebo nie veľmi?

B: Radšej, áno...

A: Povedzte aspoň niečo...

B: Tak to, čo opakoval dosť často. V Rybárpoli tie tkáčky, čo robili v textilných fabrikách, tam bola taká ubytovňa, ešte tá ubytovňa tam je naproti stanici. Viac domov, robotnícke domy a keď mali náladu, tak išli za dievčatami. Vtedy nebola električka, tak čo nahmatali, to užili a mali príkaz, keď došli domov umyť sa alkoholom a do močovej rúry si vstreknúť hypermangán. A ošli domov nejakým nadránom a on si to polietol. Umyl sa hypermangánom a do čistý alkohol si vstrekol do močovej rúry, tak to... Takže tam bol hrozný rev a ináč nič také si nepamätám, čo by rozprával, ale toto dosť často opakoval.

A: Koľko rokov bola vtedy vojenská služba?

B: Asi dva roky.

A: Teraz by som sa vrátil k Vám, ako malému dieťaťu. Vedeli by ste nám povedať, že kedy a kde ste sa narodili?

B: Narodil som sa v Bratislave.

A: V ktorom roku?

B: 1928.

A: Vy ste boli synom Vašich rodičov, alebo prvým dieťaťom?

B: Prvým.

A: Mali ste súrodencov?

B: Áno, mal som súrodencov.

A: Viete mi porozprávať ako sa volali Vaši súrodenci?

B: Mal som jedného brata, volal sa Siegfried. Narodil sa 28. februára 1935.

A: Ešte by som sa opýtal, predtým ako budeme pokračovať, Siegfried prežil druhú svetovú vojnu?

B: Nie, bol deportovaný. K tomu sa potom vrátim.

A: V poriadku. Navštevovali ste Vy škôlku, alebo do škôlky ste nechodili?

B: Chodil som do škôlky ale nie dlho. Na tú škôlku mám tiež takú malú spomienku.

A: Porozprávajte nám.

B: Chodil som do škôlky na Ventúrsku, teraz je tam reštaurácia, tá parížska, alebo čo, hore na prvom poschodí. Bola tam tante Ruth a hrali sme sa. Mali sme pred sebou také košíky, neviem či to poznáte? V ktorých sme mali desiatu a hrali sme sa s plastelinou, ktorú som chcel, tak som si ukradol kúsok plastelíny a schoval. Potom som bol hladný a miesto chleba som zjedol kus plastelíny. To sú také mrňavé... také perličky, ktoré zostávajú ukryté v tom malom mozgu.

A: Teraz by som sa opýtal, spomínali ste aj babičku, že dosť často ste tam chodievali, a že svojim spôsobom aj babička vás vychovávala ako malé deti. Ako si spomínate na to obdobie, keď ste boli malí? Čo ste robili s babičkou? Chodievali ste na prechádzky, alebo ako?

B: Áno aj.

A: Kde Vás nosila babička?

B: Chodili sme na Hviezdoslavovo námestie do toho parku. Sad Janka Kráľ'a. Previezli sme sa Propelerom a ona mala taký obrovský dvor, celý zelený, tam sme sa hrali. A nebol som sám, tam boli aj ďalšie moje sesterničky.

A: Napokon to bola rozvetvená rodina.

B: Rozvetvená rodina.

A: Dobre.

B: Ak budete chcieť, budete si z toho robiť fotokópie?

A: Áno budem.

B: Tak dobre, urobíme si potom z toho taký malý rodokmeň.

A: Dobre, dobre. Teraz by som sa chcel opýtať, kde ste nastúpili do školy a či si pamätáte svoj prvý deň v škole?

B: No tak prvý deň v škole nie, ale nastúpil som, to bola Todesco Herman, to bolo na Zochovej 3, tam som nastúpil do prvej triedy. Do tej školy som chodil ďalej, až do piatej triedy. Potom došiel '42 rok, tú školu zhabali, teda Slovenský štát to zobral. Urobila sa z toho druhá štátna meštianka. Tam som teda pokračoval, s tým rozdielom, že sme nemali židovských učiteľov ale došli tam v uniforme Hlinkovej gardy, druhý došiel v Hitlerjugend uniforme, namiesto dobrý deň sa ráno zdravilo, Na stráž! Potom bola Zdrav vás Mária, potom Otčenáš, teda to bolo pre mňa veľmi príjemné. To si viete predstaviť a potom som chodil do tej duhej štátnej meštianskej školy. Do tej istej budovy.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, koľko Židov navštevovalo ten ročník, už keď sa to menilo z piatej ľudovej na meštianku?

B: neviem, ale pochybujem, že tam niekto bol.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ako ste vychádzali so svojim bratom? Je tam určitý vekový rozdiel...

B: Dobre, sme sa mali radi. Hrozne, to bol zlatý chlapec no.

A: Ako ste trávili spolu voľný čas? Kam se chodili?

B: No tak vtedy sa už toho nedalo veľa tráviť, áno?

A: Predpokladám, že Vy ste vo svojej mladosti aj boli členom nejakej partie chlapcov.

B: Nie, nie. Nemali sme partiu.

A: Nie?

Tape No. 1

Side B

A: Boli aj nejaké špeciálne detské hry, ktoré ste sa hrávali?

B: Nie. Potom už sa nedalo nič, začali vychádzať protižidovské zákazy.

A: A keď začali vychádzať tie protižidovské zákazy, predtým ste mali aj nežidovských priateľov?

B: Miešané.

A: A tie zákazy mali potom vplyv aj na tie priateľstvá?

B: Mali veľký. Tak ono to začalo tým, že oteckovi do obchodu prestali chodiť zákazníci, áno. Začali, že k Židom nebudú chodiť nakupovať. Však poznáte to, nič nové. No a priatelia sa odvrátili a prestali, z hodiny na hodinu sme sa prestali baviť. Tiež zostali sme tak ako sami. Nedaleko nás bývala moja sesternica, Fischerová.

A: Rozálii dcéra.

B: Áno, bývala na Dlhej. Takže tam sme chodili, sme sa hrali medzi sebou.

A: Teraz by som sa vrátil naspäť k škole, ešte k tej ľudovej škole. Mali ste nejaký obľúbený predmet?

B: Neviem.

A: Alebo obľúbeného učiteľa, učiteľku?

B: Neviem, nepamätám sa.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, už keď ste spomínali, že, kedy to bolo, v ktorom roku sa zmenila tá škola?

B: V '42.

A: Tí učители, ako k vám pristupovali? Cítili ste nejaký odstup tých učiteľov, od vás? Ako to vyzeralo?

B: Neviem.

A: Neviete.

B: Neviem, ale ja osobne, čo sa mňa týka som žil v takom večnom strachu, pretože v tých štátnych školách boli hrozné fyzické tresty. Sa pamätám, učiteľ Macko z Liptovského Mikuláša, ten mal labu jak drevorubač a keď vysadil niekomu facku, tak otočil sa. To boli také bežné. Jeden učiteľ mal trsteničku, jeden pravítko. Buď s tým nás tlkol, alebo s rukou. Potom jedného sme mali a ten nás tuto ťahal za vlasy. Boli fyzické tresty za každú blbosť.

A: Pa,ätáte sa aj na jeden taký, ktorý sa Vám vryl do pamäte, že by ste boli dostali od niekoho za niečo?

B: No od toho Macka som dostal facku. Som sa tomu vyhýbal potom, ako som mohol. Sekal som dobrotu.

A: Za čo to bolo?

B: Nejaké šibalstvo, buď sme hodili špongiu alebo niečo také.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ste spomínali, že ste chodievali s rodičmi na tú Železnú Studničku a tak. Zvykli ste chodiť aj niekam ďalej, na nejaké dlhšie cesty, dovolenky, alebo niečo?

B: Nie. Na dovolenky si nepamätám.

A: A pamätáte sa, kedy ste prvý krát cestovali autom? Pri akej príležitosti to bolo?

B: Nie.

A: Čo sa vlaku týka?

B: Tak cestoval som, lebo som chodieval do tých detských zotavovní, ja už ani neviem kde?

A: To bolo zo školy?

B: Nie, nie, súkromne.

A: To znamená, že to bolo ako neskôr pioniersky tábor?

B: Také súkromné zotavovne. To boli penzióny, kde zobrali deti, tak po známosti.

A: Čo ste tam robili, ako ste tam trávili čas?

B: Spoločenské hry a tak.

A: Tak teraz by som sa vrátil ešte, to čo je posledná predvojnová otázka, teraz by som sa vrátil ešte k vašej rodine z mamkinej strany, ste spomínali, že to bola rozvetvená rodina, veľa súrodencov, veľa ste sa navštevovali, s ktorými príbuznými ste držali najužší kontakt, ak sa tak dá povedať?

B: Tak len s tými, čo boli v Bratislave.

A: S ktorými sa navštevovali rodičia najčastejšie a pri akej príležitosti?

B: No tak s tým, s tou Rózou Fischerovou, to bolo najbližšie. Teda teoreticky za rohom. To bolo skoro denne.

A: Ste spomínali aj jej manžela.

B: No tak on, keď boli zakázané kaviarne, kiná a divadlá, hrali u nás karty. Mariáš, to bolo u nás a prichádzali aj rôzni iní priatelia.

A: Ako sa volal pán Fischer?

B: Adolf.

A: Ako si spomínate na neho?

B: Sympatický človek.

A: Mali deti spolu?

B: Mali dcéru Editu a Lýdiu. Edita bola tak stará ako ja, Lýdia bola tak stará ako môj brat.

A: Tie isté ročníky, áno?

B: Áno, '28 a '35.

A: Čo sa stalo s touto rodinou počas vojny?

B: Ich deportovali v štyridsiato mneviem ktorom, tiež tých posledných a Lýdia tiež, tak ako išla v tom transporte s mojou mamou a otcom a tá sa vrátila, tá prežila Osvienčim.

A: Ale oni išli rodinným transportom, alebo zvlášť?

B: To ja neviem.

A: Teraz by som sa opýtal na mamičkinu sestru Bellu.

B: Bella, tá pracovala v nejakom konfekčnom obchode tu v Bratislave.

A: Pamätáte si jej manžela a deti?

B: Myslím, že... ale nemám tu so sebou všetko. Ona nemala deti. Bella nemala deti.

A: Čo nám viete povedať o Zelme?

B: Zelma mala dve dcéry.

A: Viete aj ich mená?

B: Jedna bola Erika, to viem. Oni sa odsťahovali ešte pred vojnou do Izraela. V '38, tak nejak.

A: Do Palestíny, áno. A ešte ste spomenuli mamičkinu sestru Grétu Perlovú.

B: Gréta, tak ona sa vydala. Jej manžel pracoval v slovenskej grafii. Tak ako Adolf, to bol tiež tlačiarenský... a bývali na Dunajskej ulici. Mali dve deti, Tibora a Olinu. Deportovaní. Tibor sa vrátil. Bol v Bergen Belsene a tam bola tá akcia, že vymenili nejakého rabína za deti, alebo niečo také.

A: Oni išli do Švajčiarska?

B: Do Švajčiarska, áno. Gréta sa vrátila z koncentráku.

A: A ešte jednu sestru mala mamička, na ktorú ste si nespomenuli. Gréta, Zelma, Bella, Rozália.

B: Neviem. Viem len, že sa volala Ehrenfeldová, nie Ehrenreichová. Ehrenreichová. Bývali v Šahách.

A: A mala deti?

B: Mala.

A: Viete koľko?

B: Mala dve deti. Zahynuli v koncentráku, aj ona. On sa vrátil. Oženil sa ešte raz a išiel do Izraela.

A: Boli ste ich navštíviť v Šahách?

B: Nepamätám si. Myslím, že som tam raz bol. On mal obchod s palivom a vedľa bola nejaká reštaurácia a tam od rána do večera hral gramofón nejakú pesničku, ktorá liezla všetkým na nervy.

A: A ešte by som sa opýtal na jednu vec. Vrátil by som sa k Vášmu bratovi. Čo bola jeho obľúbenou činnosťou?

B: On bol malý.

A: Maličky. Čo zvykol robievat'?

B: Tak hrali sme sa. Mali sme všelijaké matadory a všelijaké skladačky. Všetkým sa nedalo nikam chodiť. Sme mali zákaz von na ulicu, všade. A keď sa už išlo von, tak nás začali preháňať nemeckí chlapi.

A: Takže to bolo nebezpečné, sa dá povedať.

B: Áno, ale viete, to že som Bratislavčan, že som chodil k babičke, a že som poznal Židovskú ulicu. Poznal som Klariskú, poznal som Kapucínsku. Takže som vedel, že keď vojdem na Klariskej, na Klariskej keď vojdem do domu a prejdem dva pavlače, tak výdem na Kapucínskej. Alebo, keď vojdem na Kapucínskej, tak výdem na Židovskej. Sme poznali tie všelijaké chodníčky, cez povaly, cez pivnice. To nás niekedy aj zachránilo. Takže, keď nás začali nemeckí chlapi, alebo tí všelijakí Hitlerjugend preháňať, tak sme vleteli do nejakej brány a cez pavlač sme sa ocitli na druhej ulici. Poznal som pasáže, takže viete, takí bratislavskí chlapi. To ma niekedy zachránilo pred bitkami.

A: Porozprávajte nám o tomto niečo, o tých náladách.

B: V takých '38 rokoch to začalo. Začalo to vlastne tým jak som povedal, že prestali chodiť starí dobrí zákazníci k nám, prestali k nám chodiť do obchodu. Potom prišli tie hanebné nápisy. Hákové kríže na obchodoch, alebo židovské hviezdy. No takto to začalo a samozrejme, že aj medzi susedmi a známimi to takto vyzeralo. Potom sme nemali vôbec žiadnych priateľov, ani kamarátov z domu.

A: A kedy sa začalo tak kryštalizovať, že kto vám akýmsi spôsobom pomáha. Kto stojí pri vás a kto nie?

B: Tak to som Vám už povedal, že tí mäsiari. No a naproti bola pekáreň Doboš.

A: Doboš sa volal majiteľ, aj pekáreň.

B: Áno. On nám občas tiež niečo prišupol a takto. Ochodníci tam vôkol nám pomáhali. Tak sme mali vždy o nejaký kúsok chleba viac ako ostatní.

A: Áno.

B: A tie známosti, ale potom sa to začalo tratiť, až to prestalo fungovať.

A: Teraz ja by som sa takto voľnejšie, aj by som to nechal na Vás, túto časť, o ktorej ste rozprávali asi najviac. Opýtal by som sa na holokaust. Ako to začalo ešte tuto v Bratislave, ako prebiehali deportácie a kde ste sa dostali počas tohto obdobia?

B: Stručne V8m to môžem, lebo to je na celé doobedie. Tak začalo to niekedy v '38. Bývali sme na Ventúrskej. Na rohu Ventúrskej sa vytvorilo NSDAP, tá hitlerovská strana. Bola tam organizácia Hitlerjugend. Budova, tam, kde je teraz tá knižnica, tá pri Michalskej bráne, tam bolo veliteľstvo Hlinkovej gardy, tam bola Hlinkova mládež, a tak ďalej.

A: Univerzitná knižnica.

B: Áno, Univerzitná knižnica. No a tak sa grupovali. A bolo večer bum, bum, bum, bum, pochodoval Hitlerjugend. Bum, bum, bum, bum, pochodovala Hlinkova mládež.

A: Aj spievali nejaké pesničky?

B: Áno.

A: Pamätáte sa na ne? Alebo, čo vykrikovali?

B: Tak, vždy to končilo tým, že bol rozchod, mali dýku so sebou, mávali ňou, a keď niekoho chytili, tak ho dopichali alebo dobili.

A: Aj dopichali, áno?

B: Áno. Preto som unikali cez tie všelijaké pavlače.

A: A chytili aj Vás?

B: Nie.

A: Nie, nechytili. Nejakých vašich blízkych, známych, alebo rodinu?

B: Nevie. Nevie. Tak potom tie slovenské pesničky, Kamaráti na stráž! To poznáte, to už aj dnes spievajú tí naši súkmeňovci.

A: Myslíte Pospolitosť?

B: Áno, tak tak vyzerali zhruba. Pochodovali, zdvihnuté ruky. Potom sa vybíjali okná, výklady.

A: Aj vaše okná?

B: Nám nie. My sme mali na obchode žalúziu sťahovací. Tú pomaľovali stokrát.

A: Kedy zobrali obchod oteckovi?

B: Obchod nám nezobrali, ale arizovali. Do obchodu prišiel... teda ľudia k nám prestali chodiť, že u Židov nebudú nakupovať. Tak potom začali tie arizácie, tak došla jedna Nemka, Viedeňčanka, ktorá tiež chcela mať obchod. Odovzdajte mi kľúče, odovzdajte mi kasu a môžete ísť. Otecka potom zavolali späť, lebo nevedela spočítať ani tržbu. Nevedela objednať tovar, tak otecka zobrala späť a on tam jeden čas pracoval.

A: Mal otecko nejakú výnimku, alebo to ešte nebolo to obdobie?

B: Ale tých výnimiek bolo hrozne veľa. Podľa môjho úsudku ich bolo aspoň päťdesiat. Ráno platila žltá legitimácia, večer už bola zelená, potom bola biela, potom bola pečiatka od Hlinkovej gardy, potom od ministerstva, od prezidenta. Čiže to čo ráno platilo, večer už nebolo uznané. Takže to bolo drancovanie peňazí a za všetko sa platilo, samozrejme. Takže to bolo asi ono, od '42 roku, to sa arizovalo a ona potom sa toho ujala a nakoniec teda, tak jak v Obchode na korze, požiadala o deportáciu.

A: Babička Jolana žila vtedy sama?

B: Sama bývala.

A: Sama bývala, aj v tom období. Čiže nepresťahovala sa k žiadnej zo svojich dcér?

B: Nie.

A: Teraz by som sa vrátil. Kedy vás zaradili do transportu? A ako ste šli?

B: Tak ono to bolo, ako sme šli? To vám neviem presne povedať, ale viem to, že čo sa týka ukrývania, tak rodičia sa snažili teda zachrániť tú budúcu generáciu a tak sme putovali z jedného miesta na druhé. Tak keby som vám v rýchlosti chcel povedať to moje putovanie, tak začal som v nemocnici pľúcnych chorôb v Kvetnici.

A: Vtedy ste sa ale oddelil od rodičov?

B: Áno, to už som bol sám.

A: Kde boli zatiaľ rodičia?

B: Doma.

A: Aj s bratom?

B: Áno.

A: Vás tam poslali prečo? Pretože vy ste spadali do tej vekovej kategórie, ktorá by bola šla, alebo prečo?

B: Neviem.

A: Takže Kvetnica.

B: Kvetnica pri Poprade. Tam bol nejaký doktor Kohn, alebo ako sa volal, ktorý tam mal viac Židov. Tam boli spisovatelia, ktorí boli chorí v úvodzovkách.

A: Kto tam bol zo spisovateľov?

B: Hoffman, Dvorný... to je jedno. Takže tam sme boli jeden čas. Také dva tri mesiace som tam bol. Potom ho udali, tak nás poslali domov. A odtiaľ sme putovali, samozrejme medzitým nastali tie obdobia prekrstenia. Tak bolo to síce vtedy veľmi moderné a veľmi výnosné pre cirkve, tak sme sa pokrstili a dostali sme sa s bratom do tábora evanjelickej mládeže v Brezovej pod Bradlom. To boli turnusy štrnásťdenné a my sme tam boli dva mesiace.

A: To bolo, ktoré obdobie?

B: '42, '43 rok.

A: Zaradme to podľa toho, išli ešte deportácie, alebo už boli zastavené vtedy?

B: To neviem, to neviem.

A: Neviete.

B: Viem, že sme tam boli niekoľko turnusov.

A: Rodičia boli medzitým vždy v Bratislave?

B: Boli v Bratislave. Otecko zamestnaný. Som sa vrátil z toho tábora, tej evanjelickej mládeže. Tam sme boli dva mesiace, alebo koľko.

A: Bolo tam viacero Židov? Vedelo sa oficiálne, že kto je tam Žid?

B: Nevedeli sme, nevedeli. Jeden tam bol určite. Toho som stretol teraz po štyridsiatich rokoch. Ukážem Vám ho potom na fotografii.

A: Dobre.

B: No a odtiaľ sme došli domov. Začali zase nejaké neplechty. Otecko hrozne často obchodoval s lodníkmi z Rumunska. Tam nebolitedy cverny, ani nite, ani vlny, nič. Chodili k nám do obchodu. On ich nabalil a išlo to preč. A tak sme sa zoznámili s lodníkmi a s nejakými priateľmi, neviem, ja vám to môžem vysvetliť, ak by ste mali fantáziu. Voľakedy boli parné lode. Nakladali uhlie, vodu. A v prístave bol uhlopontón číslo tri. To bol pontón, ale boli tam obytné bunky a tam sa aj bývalo. Naši priatelia, potom v úvodzovkách. Tam sme sa zoznámili potom aj s colníkmi a tak vytvorila sa taká kamarátska skupina. Títo ľudia, ktorí bývali na tom pontóne nám doporučili, alebo dopyohli, že nás rodičia naložili na vlak a išli sme do Liptovského Hrádku. V Liptovskom Hrádku nás prevzala nejaká pani, alebo žena. Posadili nás na sedliacky voz so senom a odviezli nás do horárne do Východnej. A v horárni vo Východnej sme boli, neviem koľko, dost'.

A: Kto sa tam vtedy o vás staral? Napokon brat bol ešte dost' malý?

B: Vtedy mal osem, deväť rokov. Tí horári sa o nás starali.

A: Povedzte, bolo to pre peniaze, alebo bola to pomoc?

B: Myslím, že to bola pomoc. My sme neplatili. Nepamätám sa, že by sa platilo niečo. No tak tam sme boli v horárni a oni mali syna, ktorí pracoval vo Svite a chodil každý týždeň domov. Zaplietol sa do Slovenského národného povstania, do tch všelijakých machinácií.

A: Teda, dá sa povedať, že bol ľavicovo orientovaný.

B: Áno, určite.

A: Komunista a takýmto spôsobom...

B: No tajná činnosť vtedy. Začali mať nepríjemnosti, teda že príde nejaká razia. Tak nás posadili na vlak.

A: Takže už sme v roku '44, keďže bolo povstanie?

B: To bolo pred povstaním. Nevieľm Vám presne povedať.

A: V ktorom období ste tam boli, myslím...

B: Leto. Tak nás posadili na vlak a poslali nás domov a to bol posledný vlak, ktorý vtedy prešiel vrútockým tunelom. Ďalší vlak vyhodili do vzduchu. Takže šťastie v nešťastí. Došli sme domov a nevedeli sme, čo ďalej. Už začalo tu prihárať. Už boli deportácie denno denne. Tie gardistické.

A: Teraz sa v tom ja chcem trošku orientovať, ak dovolíte. Aby som to mal usporiadané. Tie deportácie, tie boli do konca roku 1942, prvá vlna deportácií.

B: Áno.

A: Druhá začala v roku 1944, po potlačení Slovenského národného povstania. Nevieľm, medzitým určite boli sústredenia Židov v rôznych táboroch.

B: Áno, aj my sme tam boli.

A: Vy teraz myslíte deportácie do týchto jednotlivých táborov na území Slovenska?

B: Nevieľm.

A: Neviete, časov to nevieľm zaradiť.

B: Nevieľm sa orientovať.

A: Dobre.

B: Ja vieľm len to, že sme došli domov a to bolo,... Potom sme boli jeden čas v Devínskej Novej Vsi, u nejakého sedliaka. To bolo niekoľko dní.

A: Spomínali ste, že ste boli aj v Nitre.

B: Potom sme sa ukryvali v Nitre. Ukryvali sme sa u toho strýka Illésa.

A: Z Devínskej Novej Vsi ste išlo do Nitry, alebo ste boli niekde inde ešte?

B: Bolo toho veľ, nevieľm. Tak tam sme boli nejaký čas. T bol sklad Vychterle&Kovařík.

Tape No. 2

Side A

B: Sme prestali niekde.

A: V Nitre.

B: Sme prestali, keď sme došli domov z toho tábora a uzavreli sme priateľské vzťahy s majiteľmi tohto uhlopontónu. Potom nás poslali do toho Liptovského Mikuláša a odtiaľ do Východnej. Vrátili sme sa domov a boli sme potom nejaký deň v Devínskej Novej Vsi a všelikade.

A: Tam ste sa u koho ukrývali, na týchto miestach? Alebo, ako ste sa dostávali k týmto miestam?

B: Skôr známi z obchodu. Rodičia sa im sťažovali, že čo sa deje a tak povedali, dajte tie deti na niekoľko dní k nám, kým to prejde. No a potom sme sa dostali do Nitry, tam k tomu Illésovi. Ten nás zobral.

A: Nebolo riskantné cestovať v tom čase? Akým spôsobom sa dalo vtedy cestovať?

B: Bolo. Boli oddelenia pre Židov vyhradené, taká tretia trieda. Tam boli lavice, tam sa dalo cestovať. Teda, bolo to možné. Takže tam sme boli. To bol sklad Vychterle & Kovařík. Tam na dvore boli mláťačky a traktory, keď bolo hrozne zle, tak sme vliezli do mláťačky. Tam boli nejakí chlapi, s ktorými sme sa hrali. Keď sme sa schovali, tak začali točiť s tými kolesami a vnútri to začalo mlátiť. No tak tam sme boli nejaký čas, s babičkou sme tam boli. Sú tu fotografie a odtiaľ sme sa vrátili. No a začalo byť hrozne zle. Odviedli našich, aj ja som bol, do zberného tábora v Patrónke. Tam sme boli jeden, dva dni a arizátorka nás odtiaľ vytiahla, lebo došla jedna veľká zásielka tovaru, čo otecko objednal, alebo niečo také. Tak nás vytiahli odtiaľ von.

A: Prepáčte, že Vám skáčem do reči, pamätáte sa na meno tej arizátorky?

B: Áno. Karolína Demová.

A: Ste povedali, že je z Viedne. Ona asi pôvodne pochádzala zo Slovenska?

B: Ona pochádzala z Viedne, len bývala v Bratislave. Takže nás vytiahli z toho transportu, že ako, to Vám nepoviem, ale viem, že sa začalo zase zmrákať. Tak sme s mamičkou a bratom išli do toho prístavu. V prístave, to bol ten uhlopontón, to som už spomenul, a keď bolo zle, tak sme vliezli do toho kovového valca.

A: Ten kovový valec slúžil na čo?

B: Aby to plávalo.

A: Aha, tak vlastne to, čo to drží nad vodou.

B: To, čo to drží nad vodou, áno. To sú tie dva kruhy a na tom boli dosky priviazané a obytné domy. Tam prišli lode, pristáli, došli žeriavy a nakladali uhlie do tej lode. Na take tam sme boli, lenže, ako dlho, to Vám nepoviem a udali ich, že nás schovávajú.

A: Boli ste tam jediná židovská rodina?

B: Jedine my traja sme tam boli s mamičkou.

A: Ani netušíte, kto ich udal?

B: Nie.

A: Čo sa stalo potom?

B: No nič, mamička s bratom išli domov a ja som sa potuloval. Som bol u nejakého kamaráta, alebo tak niekde a v tú noc bola tá veľká chytačka, ako sa hovorí. Ich zobrali a ja som ostal vonku.

A: Zobrali celú rodinu, okrem Vás, aj s otcom?

B: Aj s otcom, bratom, mamičkou, aj babičkou, aj s Fischerovcami, všetko, čo bolo možné. Všetkých naložili a zobrali, len ja som ostal vonku. Ostal som vonku...

A: Aspoň sa prenesme do ročného obdobia, v ktorom to bolo ročnom období?

B: To bol nejaký september, tak nejak a som sa dostal... U tých ľudí, čo som bol, sa volal pán Vida a on bol nejaký taxikár. Býval naproti nám na Ventúrskej. Dohodol sa s niekým a v hre bolo viac mien. Bol tam nejaký pán Botta, ktorý mal benzínovú pumpu na Jesenského, tam, kde je teraz Pavda. Na rohu Palackého a Jesenského bola taká pumpa. To vy pamätáte? Nepamätáte. Cez neho a ešte cez neho, som sa dostal do Biskupíc. Bolo totak, že som mal ísť autobusom zo Šafka na koniec do Prievozu. Tam ma mal čakať nejaký chlapec, ten ma oslovil. Menom ma oslovil. Pod' so mnou, tak som sa postavil na bicykel, na tie zadné dve štrouby a odviezol ma do Biskupíc. To bla rodina Pagáčová. Mal som tam zostať niekoľko dní. Lenže medzičasom boli tie deportácie, čiže som ostal absolutne sám. Čo majú robiť? Tak vyhodit' ma nechceli, tak som tam zostal. To bola rodina, ktorá mala jeden a pol izby. Jedna izba bola veľká asi ako toto a druhá, to bola len taká štrudlička, kde bývala babička na jednej posteli a oni boli tri deti, manželia a ja som bol štvrté dieťa. Tak nevedeli, čo so mnou, tak zostal som tam. Lenže začali aj tam razie, tak na noc som chodil, vedľa bol nejaký štátny majetok, alebo majer, tak vždy na noc som išiel do stohu slamy. Lenže tej slamy ubývalo, tam používali tú slamu, tak potom už čo? Nastala zima a to už bol problém. Tak som bol na povale, alebo v pivnici. Takže tam som bol, tam som ochorel na zápaľ kĺbov. Som ležal v pivnici na madraci ako kus dreva, hore na povali, ako kedy.

A: Ako sa o Vás starali? Akú pomoc Vám vedeli poskytnúť?

B: No tak bol som v letnom oblečení. To čo mohli, stravovali ma, čo sa mohlo vyprať. Ja som nemal nič, veď som mal iba to, v čom som došiel. V jednej vetrovke, v jedných nohaviciach a letné topánky. Takže to bolo všetko, čo som mal. Keď som ochorel, tak nevedeli, čo s tým. Spojili sa s tým pánom Bottom, že čo majú urobiť, keď náhodou zomriem? Ležal som jak poleno. Tak zohnali nejaký acilpirín, alebo aspirín, či čo to bolo vtedy. Som sa vypotil, potil. Prebaľovali ma, vybaľovali, až som z toho vyliezol. No a ledva som z toho vyliezol, tak zomrela babička a do tej pol izby nast'ahovala nemecká armáda plukovníka kontrarozvedky. Tak si viete predstaviť tú situáciu, aj ich, aj moju. Aj ich trojročný chlapec, ktorý veľmi ťažko začal rozprávať, ale vždy vedel, Hary tünj ell, keď voľakto zvonil pri bráne. To bolo tünj ell, na povalu, za staré haraburdy. No a tam som dospel teda. Jedného dňa došiel ten plukovník kontrarozvedky, pán Pagáč, zajtra bude krajšie počasie. No a skutočne, v noci začala paľba Rusov a ráno boli Biskupice oslobodené. On odišiel a jom im rána potom zvestoval, že čo som videl, a že sme prežili, to čo sme prežili. NO a tak to už sme v období oslobodenia. No a teraz, čo ďalej. Bol som sám, bez peňazí, bez vzdelania, bez všetkého. Tak uvažovali, že ma adoptujú.

A: Som pozeral, že v ktorom roku ste sa narodili. Tu ste boli dost' mladý vtedy ešte.

B: Sedemnášť som mal. No a ešte sa vrátim chvíľu späť, keď už bolo to oslobodenie, z povaly som videl ruských vojakov. Jeden tlačil dva bicykle, druhý mal garníže na chrbte, to čo mohli ukradnúť ukradli. Zazvonil pri bráne, ja som išiel dole. My sme mali zaujímavé, že v tej štátnej škole sme mali ruštinu. Nemčinu a ruštinu a ako prvé otvoril sm bránu, Zdrastvuj, zdrastvuj. Sme sa vyobjímali. Hovorí „Bárišni jest?“ „Bárišni net.“ „Vodky jest?“ „Vodky net, vody jest.“ „Vody ja nechaču.“ „A skolka časov?“ A mal som po hodinkách, takže tak som zaplatil za svoje oslobodenie. Takže čas utekal a bolo koncom mája, alebo začiatkom mája jeden muž. Mal hrozne veľkú hlavu, zle oblečený, taký ubitý, ubolený. Som išiel

otvoriť. Pozrel na mňa: „Bývajú tu Pagáčovci?“ „Áno bývajú.“ „A čo je s Harym.“ „Ja som Hary.“ „Ty ma nepoznáš?“ Otec. „Ja som tvoj otec.“ Tak to bol koniec koncov teda toho oslobodenia.

A: To bolo v máji ste spomínali.

B: To bolo v máji 1945.

A: Rozprával Vám potom o tom, čo bolo s ním?

B: Určite. Tak my sme došli domov z toho uhlopontónu. V tú noc bola veľká chytačka. Prežili cestu do Osvienčimu. Videl, že mamička išla...

A: Takže tá chytačka bola približne v septembri 1944, keď dobre počítam.

B: Áno, áno. Takže videl, že mamička ide napravo a on šiel naľavo. Potom sa už viac nevideli. Videl, že aj babička šla napravo. Ružena, tá sestra Róza, aj s deťmi. Takže to videl ešte a on sa dostal potom do Birkenau. To som tento rok bol, na tom pochode života. Som sa nevedel rozhodnúť, či ísť, alebo nie. Tak som si to chcel pozrieť.

A: Čo Vás presvedčilo k tomu, aby ste išli?

B: Viete, navštíviť hrob svojich príbuzných, to je vždy nejaká udalosť. Som nevedel, kde mám mamičku pochovanú, tak aspoň ten...

A: Ten pamätník slovenským Židom, čo sú tam tie pamätníky. Viete tam, kde končí železnica...

B: Áno, tak tam sú potom pamätníky. Takže tam som bol. No a otecko sa zachránil tak, že, teda vraciame sa na ten pochod smrti, keď podľa rozprávania, neviem presne. Že sa začalo evakuovať, keď sa blížil front a vyhnali vetkých z okolitých, tam bol kopec takých koncentrákov. Tak ich vyhnali a pochodovali hladný a kto umrel, umrel. Nechali ich tam. Bolo ich asi dvadsať dva, alebo dvadsať päť, neviem. Bol to pochod. Podľa Poliakov to bol asi tridsaťtisícový, čo pochodovali. A Nemci sa pýtali, kto nemôže ďalej, nech vystúpi. No a on vystúpil, vystúpili asi dvadsiati. To boli prevažne Bratislavčania. Vystúpili z radu. Naložili ich na auto. Neodstrelili ich tam, ale naložili ich na auto a odviezli opäť do Birkenau. Lenže medzičasom vyhodili Nemci Birkenau do vzduchu, tie plynové komory a zhodou okolností, ako došlo to nákladné auto, ako ich zložili dole, začala ruská paľba. Nemci sa zľakli, odišli a nechali ich tam. Oni sa vďaka tomu zachránili. To bol ten pochod smrti a teraz je už pochod života, čo sa organizuje, a chcel som to vidieť. Takže to bolo oteckove oslobodenie. No vrátili sme sa domov. Samozrejme nič sme nenašli z nášho majetku, len túto kopu fotografií.

Fotografie:

1.

A: Na fotografie číslo jedna je Kvetnica a vy ste na fotografii.

B: Áno.

2.

A: Chcel by som sa opýtať, kde bola zhotovená táto druhá fotografia?

B: To je v '45, rodina Pagáčová.

A: Viete mi ich opísať z prava do ľava?

B: Spodný rad je pani Pagáčová, hore nad ňou stojí pán Pagáč, tu dole je ten malý Lacko, toto je švagriná. Tu je brat pána Pagáča a nad ním stojí ich syn Tibor.

A: Tibor je ten, ktorý bol pre Vás na bicykli, alebo to bol ten druhý?

B: Nie, nie. To bol ten druhý Pagáč.

3.

A: Takže na fotografii číslo tri sú vlastne tiež chlapci Pagáčovi. Zprava do ľava?

B: Karol, Laco, Tibor.

4.

A: Na fotografii číslo štyri. Kde bol tento záber zhotovený?

B: To je Brezová pod Bradlom v '43, '42?

A: To je v podstate ten tábor, kde ste boli.

B: Tábor, zraz evanjelickej mládeže. Druhý zprava som ja.

5.

A: Viete mi povedať, kde vznikla táto fotografia?

B: To je v Petržalke, Sad Janka Kráľa. Zprava neviem kto je ten pán, druhá babička, môj otecko, mamička. Toto je tá Bella s manželom.

6.

A: Teraz ide fotografia číslo šesť. To je stará rodinná fotografia.

B: Babička so svojimi, ešte piatimi deťmi.

A: Ešte, keď bola mamička malá. Viete približne, kto je kto?

B: Tak teoreticky by som to mohol vedieť. Tak zprava ideme, Greta, potom môže byť Irén, babička, potom hore môže byť Zelma, alebo Bella a Vaša mamička je úplne napravo.

A: Takže, keď mi pozeráme rovno na fotografiu, mamička je vľavo.

B: Áno.

A: Najmenšie dieťa?

B: Tak to môže byť Zelma, podľa všetkého.

7.

A: Fotografia číslo sedem.

B: To je ten pán Trojan, alebo Tojan. To bol náš used na Vydrici. Fotografia vznikla buď na Železnej Studničke, v reštaurácii Klepáč.

A: Takže pán Trojan, jeho manželka, otecko, mamička, brat a Vy.

B: Áno.

8.

A: Fotografia číslo osem.

B: Z pravej strany, mamička, ja, babička, bratranec Richard a tá Irén zo Šiah.

9.

A: Fotografia číslo deväť.

B: Toto je pri Dunaji, alebo pred Carltonom s našou susedou. To som ja a toto je suseda.

A: Viete ako sa volala?

B: Neviem.

10.

A: Fotografia číslo desať.

B: Maškarný ples, na ktorom sa zúčastnila zprava moja mamička, ten pán neviem, kto je a to je mamičkina setra Gréta.

11.

A: Fotografia číslo jedenásť.

B: To je tá spomínaná rodina Lazarová, ktorí bývali na Lazaretskej vedľa nás. Čiže zprava jedna dcéra, druhá dcéra. V prostriedku tá vysoká, to je pani Burianová, mamička a jedna z tých dcér. V kočiку, to som ja.

12.

A: Na fotografii číslo dvanásť, ktorých ľudí viete popísať?

B: Na fotografii číslo dvanásť, keď berieme...

A: A ešte kde vznikla?

B: Tak vznikla tu na, neviem ako sa to volalo. Tu boli topole, oproti židovskému cintorínu, tam bola taká zátoka.

A: Takže, už zo strany Petržalky?

B: Nie, tu z tejto strany. Tam sa chodilo kúpať. Ideme zľava.

A: Na fotografii z prava.

B: Ten vysoký pán neviem, tá stojacia, to je Irén. Dole sediaca je moja mamička.

A: Tá, ktorá leží úplne vpredu.

B: Áno. To je moja mamička.

A: Z pravej strany.

B: Potom je tu ten pán, alebo chlapec. Toho nepoznám. Potom je tu Róza.

A: Róza je z pravej strany štvrtá stojaca.

B: Áno. Toto dole neviem, neviem, neviem a tuto ležiaca vľavo posledná je moja mamička.

A: Takže nie táto, ale táto je Vaša mamička?

B: Toto je moja mamička. Dobre, takže vľavo ležiaca je mamička.

13.

A: Fotografia číslo trinásť.

B: To je, zprava, to je Irén. To je ten Saňo, Alexander Ehrenreich. To je jej manžel a to je moja mamička.

A: A neviete, kde bola zhotovená fotografia?

B: Tak asi v Bratislave, keď je mamička tu.

14.

A: Toto futbalové mužstvo?

B: Toto futbalové mužstvo. Tak poznám ľudí, z tých kľáčiacich, v prvom rade sediaci, úplne dole je Jakub a nad ním je Mózes.

A: Takže Mózes je zdola v druhom rade druhý zprava.

B: To sú bratia mojej babičky.

A: A viete mi porozprávať o ich futbalových aktivitách, alebo športových aktivitách?

B: Nevieľ. Viem, že tam bol Makabi a petržalské mužstvo. Nevieľ. Hovorím, to sú nahodné fotografie, ktoré sa zachovali.

15.

A: Fotografia číslo päťásť.

B: To je, neviem v ktorom roku. Mohol som mať asi štyri, päť rokov. To je na Železnej Studničke.

A: Vy ste ten úplne vpravo dole. Babička stojí vo vode?

B: Nie, nie. Tam nikto nie je z rodiny. Ale vidíte, že už sa nosili tieto dirndle. Už to začínalo v tridsiatych rokoch.

16.

A: Fotografia číslo šestnásť. To je z oteckovej strany rodina.

B: V prvom rade je vozík, v ktorom som ja. Potom je otecko, mamička, starý otec Henrich a brat Alexander.

A: Otcov brat Alexander.

B: To je ten riaditeľ cukrovaru.

A: Čo sa stalo s Alexandrom po vojne.

B: On zomrel po operácii, pred vojnou.

A: Jaj áno, už sme rozprávali, v '42. Mal aj rodinu, čo sa stalo s jeho rodinou?

B: Mal syna, to som Vám povedal, že zomrel tuna. On bol riaditeľom ovocinárskej šľachtiteľskej stanice v Prievidzi. Potom sa presťahoval do Bratislavy. Tu robil na ministerstve poľnohospodárstva jeden čas a potom zomrel.

17.

A: Na fotografii sedemnášť ste Vy, s brato a oteckom. Pri akej príležitosti? Balóny tu vidím.

B: To sme dostávali balóny na každom rohu vtedy a tu sú tie taxíky, tie staré. Tam je taxislužba.

18.

A: Táto osemnástka, to ste Vy v roku 1942. Pri akej príležitosti? To môže byť nejaká školská, tablová fotografia?

B: Neviem. Robili sa rodinné fotografie. Ja sa ešte pozriem doma, či tam ešte niečo nájdem.

19.

A: Fotografia číslo devätnášť. To je '40 rok.

B: To je v Nitre.

A: Kto je tá pani?

B: To je babička.

A: Takže aj babička bola s Vami v Nitre.

B: Áno a to je tá výrobňa nábytku.

20.

A: A teraz fotografia číslo dvadsať.

B: To je môj brat s nejakým susedom.

A: Spomínali ste, že otec mal obchod a že k nemu chodili odberatelia.

B: Áno, môže byť jeden z nich.

21.

A: Dvadsaťjedna.

B: Ja, babička a brat.

A: Kde to bolo fotené?

B: Tu na Hviezdoslavovom. '38, '39 to mohlo byť.

22.

A: Tu je dvadsaťdvojka.

B: Toto je Gréta, babička, Zelma.

A: Takže zprava je Gréta.

B: Nie, nie, nie. To nie je Gréta. Ktorá to je? To je Bella.

A: úplne vpravo je Bella.

23.

A: Fotka číslo dvadsaťtri. Koho na nej vidíme?

B: Zprava to som ja, to je sesternica Edita. To je Stella, tá malá, ktorú zrazilo auto. Babička a bratranec Tibor.

24.

A: Teraz vidíme prvomájovú fotografiu, číslo dvadsaťštyri, v Bratislave.

B: To tam netreba komentár.

A: A vedeli by ste mi povedať niečo o prvomájovom sprievode. Zúčastnili ste sa na ňom aj Vy?

B: Mal som aj bicykel.

A: Ale, ste na ňom, pod tým prvým, vľavo.

25.

A: Fotografia číslo dvadsaťpäť.

B: To je Brezová pod Bradlom. Vľavo úplne prvý je môj brat.

26.

A: To je opäť Brezová pod Bradlom a vpravo ste Vy.

27.

A: Dvadsaťsedem je mamička.

B: Mamička. To môže byť, neviem, v ktorom roku. Ešte bola mladučka.

28.

A: Dvadsaťosem, to je Váš otecko na pontóne v Bratislave. Kto je ten pán vedľa neho?

B: To je pán Zafko.

A: Ten, ktorý vás skrýval potom?

B: Áno, boli sme vnútri, v tom pontóne.

29.

A: Dvadsaťdeväť je mamička.

B: Maička s pani Zafkovou.

A: Mamička je tá napravo, však?

B: Áno.

30.

A: A tridsať, to je mladý pán Fleischmann ešte vtedy.

B: Áno. Viete, ešte k tomu Fleischmann. Najprv bolo tak, že, mali sme na obchode hore firemnú tabuľu Július Fleischmann a začali, že oni u Židov nebudú nakupovať. Keď po vojne, nám vrátili, ako prázdne regále, tak tam bola firma Fleischmann. Tak povedali, oni u Nemcov nebudú nakupovať. Tak sme zmenili meno, keď sme zmenili meno, tak nás zoštátnili a tým to skončilo.

A: A otec s menil aj meno, alebo ostal Július? On bol predtým Július Fleischmann a zmenil si na Július Fundárek.

B: Áno.

A: A Vy ste si zmenili aj Hary.

B: Nie, nie. To je prezývka. Inaksom Henrich.

A: Takže Henrich Fundárek. Bolo to menené v roku 1945, '46?

B: '45, 6.

A: A ešte by som sa chcel opýtať, ako sa zachovali tieto rodinné fotografie, keďže ostatné veci...

B: No nič, nič nezostalo. Toto zostalo. Niekde sme to vyhrabali, ale neviem, kde. Či to zostalo v obchode, alebo u niektorých susedov dobroprajných, ktorí nám pobrali všetko. My sme nenašli nič.

A: Ja by som sa chcel opýtať na Váš vzťah s Vašou babičkou. Kam Vás nosila, kam ste spolu chodili?

B: Babička, ako som už spomenul nás teoreticky vychovávala. Bývala veľmi blízko. My sme bývali na Ventúrskej ulici a ona bývala na Mikulášskej ulici.

A: To je asi aká vzdialenosť, aby si to mohli predstaviť aj ostatní ľudia.

B: Päťsto metrov. No takže, keď naši mali nejakú robotu, lebo nebolo inej, tak sme išli k nej. Ona tam mala jednu obrovskú záhradu. Bol tam veľký trávnik, kde sme sa bláznili a nebol som tam sám. Zobrali sme tam aj sesterničky. Takže celá rodina sa na ňu obracala. A keď mala čas, tak došla k nám, varila. Chodili sme na Hviezdoslavovo námestie. Na Rybnom námestí bola možnosť sa tam bláznit'. Takže často sme chodili do Parku Janka Kráľa. Previezla nás Propelerom na druhú stranu. Všeobecne, my sme boli vlastne v dennom styku.

A: Ja by som sa teraz ešte chcel opýtať, spomínali ste, že Vám aj varila. Pamätáte sa, čo Vám od nej najviac chutilo?

B: To som už povedal, tie piatkové večere občas. Kúpila sa hus. S abičkou teda, to bol jeden výborný vzťah medzi babičkou a svojimi dcérami. Chodila kdekokoľvek. Keď mala čas, tak prišla ku ktorejkoľvek dcére, alebo ktorékoľvek deti... To dokumentujú aj fotografie, ktoré mám.

A: Takže rodina veľmi držala spolu.

B: Veľmi, veľmi, veľmi.

A: Boli napríklad aj také situácie, sa vyskytli, keď jeden musel druhému viacej pomôcť, čo sa rodiny týka?

B: Áno bolo. Boli také momenty. Keď niekto ochorel z rodiny. Ale nepamätám sa, že by boli nejaké závažné choroby v rodinách, že by musela byť dlhšie. Skôr také pracovné povinnosti. Ale potom už boli také situácie cez vojnu, keď už boli tie prenasledovania. Raz sme boli tu,

alebo tam, keď sa vedelo, že v ktorej oblasti sa budú hýbať gardisti, alebo niečo, tak to už bolo vtedy pritiahnuté za vlasy. To už boli ťahšie časy.

A: Ešte sme sa rozprávali aj o tom, že babička sa na niektorých miestach aj spolu s vami ukrývala.

B: Áno, bolo to, však to je tam tiež fotografia. Boli sme v Nitre, to je tiež v tých '42 rokoch. Sme išli,... Nitra mala pripadnúť k maďarskému územiu svojho času a že zobrala nás do Nitry, že eventuelne by sme zostali v Maďarsku ako deti. A ukrývali sme sa, to sme už niekde spomínali, tam bola firma Vichterle & Kovařík, to bol sklad a predaj mláťačiek a poľnohospodárskych traktorov.

A: K vám bola v akom vzťahu tá firma?

B: V nijakom. To bolo úplne ináč. To bol jeden dlhý dom. Vpredu bola predajňa, teda kancelária, to sa pamätám. Bol tam tam veľký dvor, na ktorom boli vystavené tie mláťačky rôzneho druhu a typu a vzadu boli také, neviem, také služobné byty, by som povedal. Také jednoizbové domčeky a jeden z tých domčekov bol na prenájom. Takže tam sme bývali. Ono cez plot bola potom výrobňa nábytku môjho strýca Illésa.

A: A ešte ja by som sa chcel opýtať. Cez vojnu ste sa často ukrývali. Boli ste sám, bez rodiny. Ako ste to vtedy vnímali, ako ste to vtedy prežívali, že ste vždy odtrhnutý od rodičov?

B: Tak medzi nami v rodine, teda medzi mojím oteckom, mamičkou a blízkou rodinou boli také, neviem, priateľské, alebo korektné vzťahy. Neviem to nazvať. Že my sme vedeli, o čom je reč. Ja som vedel o oteckovej tržbe v obchode a ako to ide s tou arizátorkou, ako to vyzerá v politike. Povedal, že teda strýko Adolf Fischer a ešte viacerí chodili k nám. Hrali karty a tam sa politizovalo. Takže my ako deti sme vnímali tú... My ako deti sme nasávali politiku. Vedeli sme vlastne o všetkom. Toto bol aj vzťah s babičkou. Ona tiež vedela, že čo sa deje a pomáhala, kde mohla. Ja som teda v tom svojom popise, som vám písal, že dvaja strýkovia, ten Perl a Fischer boli zamestnanci polygrafie. Fischer pracoval v Slovákú, to je bývalá Pravda, alebo terazšia Pravda a druhý pracoval v typografii. To bola Slovenská typografia na Lazaretskej. Obidvaja boli typografi, teda sádzali. Pracovali na tých automatoch vtedajších a oni pracovali aj pre ilegalitu. Oni tlačili tie všelijaké výzvy protigardistické a takéto. Otecko v obchde, uz arizovanom to kupoval ako maklatúru, v úvodzovkách teda. On do tých protištátnych letákov potom balil tovar. Takže okrem toho, že sme mali gardistov na krku, za to, že sme boli Židia, že nás prenasledovali, že začala aj ŠTB proti nám pracovať. Proti mne nie, ale proti rodine, takže sa schádzali u nás ako ilegálna zložka a tam sa prebelali tieto politické veci. My ako deti sme vedeli, o čo ide. Takže babička na to tiež reagovala. Tým pádom nás zobrala do tej Nitry, alebo sme boli niekde inde. Ja už presne neviem, kde. Sme boli pod jej „pokryvkou“.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, o vojne sme sa už rozprávali na našom poslednom sedení, teraz by som sa chcel opýtať o tej povojnovej situácii. Dostali sme sa tam, ako ste sa stretli s oteckom, že ste sa privítali, že ste sa vlastne nespoznali. Ako ste opäť začínali, čo boli vaše prvé kroky?

B: Sú to trochu ťahšie spomienky, alebo to čo mi utkveto v tom momente behania, že tak otecko sa prihlásil, snažili sme sa náš majetok nájsť. Ja som vám ešte nepovedal, vraciam sa späť do '42 rokov, bývali sme na Ventúrskej ulici, teda tam máte fotografiu toho obchodu a tesne nad obchodom sa uvoľnil byt po tom grófovi Bilotovi, to som spomenul. Bol to veľký krásny byt, veľké priestory a jeden deň prišiel nejaký doktor Balla, dve l a povedal, že Židia nemôžu bývať tak, aby vedeli, že na ulici pochoduje Hlinkova mládež, Hlinkova garda, aby sme ten byt láskavo opustili. Čo urobiť? Tak bol to trojizbový byt krásne zariadený. Pamätám

sa, mali sme čierny nábytok, mahagónový, alebo ja neviem čo. Jednoducho všetko, spáľňa, obývačka. Trojizbový byt so zariadením. Tak čo urobiť? Tam zakázali tú Hašomer Hacair, to bolo vzadu vo dvore na druhom poschodí. To bola taká šalanda, alebo skladové priestory. Meter od zeme mokro, lebo ten priestor susedil so záhradou, ktorá je Kapitlská, a lebo aká je to ulica? Na proti je taká záhrada a tam boli také dve malé okienka, ktoré viedli úplne na prízemie, takže videli ste terén. Takže tam bolo večne mokro. Takže do tých priestorov nás nast'ahovali. Nebola tam podlaha, to otecko dal urobiť palubovku. Z tej veľkej miestnosti sa urobili dve malé. Jedna bola spáľňa v úvodzovkách, druhá bola kuchyňa a bola tam jeden veľká predizba. Dlhá chodba, asi pätnásť metrov. Meter široká, tam sa išlo potom dole schodmi. Takže išli sme tam bývať. Ono to bolo také odtrhnuté od sveta, takže u nás sa schádzali takí priatelia, ktorí teda pracovali pre ilegalitu. Tam sa pripravovali nejaké tie utečenecké, neviem ako sa to volalo vtedy, čo sa Židia chystali loďou dole Dunajom...

A: Alije.

B: Alije. To sa všetko tam u nás premrelo. Takže takto sa odičia zaplietli aj do takejto záležitosti.

A: To bolo už ľavicovo orientované, alebo to bolo čisto proti tomu režimu?

B: Iba proti, nebola to ani ľavica, ani pravica, bola to taká oponentia proti tomu tisoovskému režimu. Nemeckému režimu. Tak to sa len vraciam späť, že sme tam bývali.

A: Nemali ste aj nejaké razie, keď sa tam schádzali?

B: Denne.

A: Ako prebiehali také razie?

B: Neviem, či ste videl ten film. Ten maliar, ktorý urobil tie obrazy o Bratislave... No dobre, nič. Takže veľké búchanie na dvere, kopanie do dverí, s veľkým krikom. Ostatní tam sedeli pri kartách a hrali karty. Viete, že sa nesmie schádzať? No tak vypili si štampe dlík s nami, vzali si obálku a išlo sa preč. Ale to sa nedalo večne, lebo to bolo nenásytné. Keď videli, že niekto tam je, tak došli aj viackrát. Takže celé to bolo, celá tá garda bola...

A: Oni tam nabehli vlastne len kvôli tomu, aby niečo dostali?

B: Áno, aj. Niekedy niekoho ulovili a zobrali ho so sebou. Však boli zatykače. To boli kritické časy.

A: Takže sa stávalo, že priamo od vás odvliekli ľudí?

B: Áno, na výsluch. Dobre, tak to sa len vraciam k tomu bytu. Po vojne sme sa snažili teda získať ten majetok. Išli sme do toho pôvodného bytu, samozrejme ani špendlík. Ako som Vám spomenul, tú krabicu fotografií, to bolo vyhodené niekde na povale, alebo už ani neviem, no našlo sa to. Našli sa niektoré tie doklady, ktoré som Vám ukázal. Najzaujímavejší doklad je ten o arizácii. To je úplne rarita. To nikde neni. Čiže nenašli sme úplne nič. Tam bol sklad, kde sme bývali. To bol sklad potom firmy Gupa. To bol predaj keramiky a takého. Mali predajňu na rohu dnešného námestia 4. apríla, alebo čo to je? To bol sklo porcelán. Tam mali sklad, takže tam nezostalo nič. No a to, čo bol nábytok, keď sme boli na návšteve u susedov, tak mali zariadený byt našim nábytkom, ale sa nedalo nič. A čo sa týka obchodu, tak sme ho dostali späť. Arizátorka povedala, že ona už nereflektuje naň, tak niekde sme dostali povolenie, alebo živnostenský list, prevádzkovať ten obchod znovu. Ovšem tam nezostalo nič, okrem jedného svietidla, ktorý trčal zo stropu a prázdnych pultov tam nebolo nič.

A: Čo sa stalo s arizátorkou?

B: Nič.

A: Nič ju nepostihlo?

B: Nič. Odišla. Jej manžel bol jeden čas vysoký hodnostár v ŠtB a zostali tu. Bývali tu, že sa nemali zle, svedčí o tom, že si postavili dom v Prievoze. No a po vojne teda, ja viem, že tam bolo nejaké trápenie, že pýtal nejaké peniaze, čo mu bolo sľúbené na podieloch, ale nedostal nič. Rozišli sa a tým to skončilo.

A: Čo sa stalo s ostatnou časťou rodiny, lebo rozprávali sme sa o tej Vašej rozvetvenej rodine.

B: Ja to rozoberiem ešte potom. Čiže z obchodu nezostalo nič, z bytu nič. Tak otec sa potom prihlásil niekde. Neviem, či to bol národný výbor, alebo kde. Kde žiadal o byt. Tak sme dostali jeden malý byt. Boli vily a všetko možné, čo bolo možné dostať. Otecko bol veľmi opatrný, lebo on tvrdil, že tí Nemci sa ešte raz vrátia a budú iadať svoje majetky späť, čo bola pravda. Lebo dnešné reštitúcie to dokazujú. Dostali sme byt na Hviezdoslavovom námestí. To by sa nedalo nazvať ani bytom. Boli to dve malé izbičky a jedna izbička bola akože kuchyňa, zaviedli tam plyn a tam sa varilo a kúpalo v nejakej vani. To bolo, tam sme bývali. Odtiaľ som sa teda aj oženil. Dostal som sa sem, do tohto bytu na Kramároch.

A: Už keď rozprávate o tej svadbe, ako ste sa spoznali s pani manželkou?

B: Chcete vedieť úplné podrobnosti?

A: Ak viete porozprávať.

B: Dobré, koľko strán máte voľných (smiech)?

A: Sme neobmedzení stranovo.

B: No, keď to zoberiem spätne, v Bratislave sme mali takú židovskú spoločnosť. Mnohí asi spomínali. Stretávali sme sa každý týždeň na päťhodinový čaj v Carltone. Obsadili sme celú halu kúpili sme desať malinoviek, zatancovali a odišli preč. A boli tam dievčatá, aj chlapci. Tam sa to grupovalo, ale a som sa nevedel nejako zohriať s nikým. Ja som bol v zahraničí prevažne.

A: Pri akej príležitosti ste chodievali do zahraničia?

B: To sa potom k tomu dostaneme, dobre?

A: Dobré.

B: A čiže tam sa grupovalo a môj bratranec, teda ten Fleischmann robil potom v Kvetoslavove, bol riaditeľom šľachtiteľskej stanice a manželkin otec robil...

Tape No. 2

Side B

B: A jeho dcéra robila na ortodoncii, na Kozej ulici u doktora Öhlera.

A: Na obci?

B: Nie, ortodoncii. Zubárstvo, tie zubné strojčky.

A: Ako sa volal doktor?

B: Öhler založil tú ortodonciu. A ona tam robila, veľmi pekné dievčatko a ja som jej dvoril, akože v úvodzovkách. My sme bývali na Ventúrskej a oni na Sedlárskej, takže za rohom.

Lenže ona mala veľké, vysoké nároky a ona len doktori a právnici, to bolo vtedy v móde a ta sme sa rozišli a v '63, alebo v '64, nie v '63 sme boli v nejakej spoločnosti a reč padla, Sándorová sem, Sándorová tam. Ktorá Sándorová? No Sándorka. No dobre. Nechcete sa stretnúť? Hovorím, chcel by som sa stretnúť. Tak sa to robilo v židovských spoločnostiach. Sme sa pozreli jeden na druhého a keď som ju videl. Servus Csöpi, tak sme ju volali. Ja nie som Csöpi, ja som Eva. Čo je s Csöpi? Tak Csöpi je vydatá a slovo dalo slovo. V januári sme sa stretli v kaviarni Iskra na Krížnej, bol január. V marci sme sa zasnúbili. V marci sme mali aj svadbu. Otecko môj ešte bol na svadbe.

A: Mali ste židovskú svadbu.

B: Áno, Katz nás oddával.

A: Rabín Katz.

B: Hore vo svojom byte.

A: Ktorý, ešte ten bratislavský, alebo ten druhý čo bol?

B: Bratislavský. Mal syna v Amerike.

A: Ešte v jeho byte hovoríte?

B: Áno, na tej Nešporke.

A: A samotná chupe bola postavená?

B: Tam vo dvore.

A: Vo dvore. Ako prebiehal ten svadobný obrad?

B: Neviem, nebolo to veľmi veľké. Bolo to také malé. Lebo obed sme mali v starej židovskej kuchyni, tam ako je teraz Chez David. Potom sme mali tú civilnú. Tu máte fotografiu z toho.

A: Koľko ľudí sa zúčastnilo tej svadby?

B: Úzka rodina. Nerobili sme veľké toto. Nemali sme ani svadobnú hostinu, ani nič takého. Bolo to v období pésachu, takže sa nedalo nič také. Pani Schönfeldová bola vtedy vedúcou kuchyne.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, keď ste sa spoznali s pani anželkou a tiež je Židovka. Aspoň v krátkosti niečo o jej osude? Tom vojnovom osude.

B: Oni bývali v Mikuláši predtým.

A: Ona sa volala za slobodna?

B: Sándorová.

A: Sándorová, menom?

B: Eva.

A: Eva Sándorová, nardená v roku 1934. V Liptovskom Mikláši?

B: 27. januára. Nie, nie. Ona sa narodila vo Veľkej Čalomii, dole pri Lučenci. Jej otec, teda svokor, on pracoval na štátnych majetkoch, alebo majetkoch...

A: Však potom jej rodným jazykom je maďarčina, predpokladám. Alebo nie?

B: Vie maďarsky, ale jej mamička je zo Šiah, maďarsky. Ale, čiže otec sa sťahoval, bol ja neviem, niekde pri Galante bol správcom majetku. Potom išiel ďalej. To ja neviem, to by

manželka vedela povedať. No a potom vyviazli v Liptovskom Mikuláši, u Čemického. Na jeho majetku pracoval a ten ich trochu aj chránil. Takže, oni prežili potom ukrývanie v horách v okolí Liptosvského Mikuláša.

A: Za čias povstania, však?

B: Za čias povstania. Takže oni celá rodina, traja súrodenci a rodičia prežili.

A: Po vojne sa presťahovali z Mikuláša do Bratislavy?

B: Potom neviem, kde boli. Oni boli niekde. Evinka, Evi. Pod' sem. Niekam išli tuto dole.

A: Teraz sa rozprávame o vás, ako ste sa spoznali a teraz hovoríme, ako ste sa ukrývali v horách a potom po vojne...

B: Kde ste boli tu pri Galante? Kde ste boli tuna dole?

C: Pri Galante, už po vojne?

B: Áno.

C: Po vojne sme boli, môj otecko bol hospodársky správca.

B: To vieme.

C: Riaditeľ, adjunkt a takto a išli sme z hospodárstva na hospodárstvo. A boli sme v Nebojsi pri Galante.

A: Poznám.

B: Jaj, to je Nebojsa.

C: Áno, v Nebojsi pri Galante a potom sme boli v Jatove pri Nových Zámkoch.

B: Toto som nevedel a potom ste išli do Mikuláša hore?

C: Nie, po vojne sme boli v Mikuláši. Z Mikuláša sme išli potom sem na Dolniaky. Otecko bol počas druhej svetovej vojny potom v Čemiciach u Čemického. Tam sme sa potom aj zachránili, lebo prišiel pre nás kočom na školský dvor, to si tak pamätám ako teraz. Tak tam na pódiu sme stáli.

A: Ste boli sústredení...

C: Sústredení do lágru. Vtedy sme nevedeli, čo to je, lebo sme to ani veľmi nemali odkiaľ vedieť a strašne veľa našich a stáli sme tam tí, ktorí už mali ísť na transport na takom pódiu a videli sme konský voz a pán Čemický. Ja si takéto detské veci pamätám. A stál a rozprával s tým fúhrerom, že takýto hospodársky Žid. Takýto človek nesmie zahynúť a vytiahol ho von. Mali sme to šťastie, tak nás uvoľnili a pustili nás. Otecko tam ďalej pracoval a my sme bývali vo Vrbici. Mamička robila vtedy ručné práce pre Slovákiu, alebo ako sa to vtedy volalo, do obchodu. Robila takých jeleňov. To si pamätám, lebo ešte o druhej v noci štrikovala, aby nás ešte ako tak... lebo to si pamätám, otecko mal 250 slovenských korún výplatu. No a tak sme sa prakticky zachránili a potom sme bývali takmer dva roky na tej dedine.

A: A ešte by som sa opýtal, už keď sa rozprávame o tom židovstve a pre židovské múzeum. Ako sa dodržiaval vo vašej rodine sviatky pred vojnou? Dodržiavalo sa?

C: U nás mimoriadne. Mamička bola veľmi pobožná a všetko sme dodržiavali a ja som taká slabučká kópia a ja dodržiavam tiež. Naše vnúcatá, tá Mimi, nemodlí sa. V piatok večer zapálím sviečky a Mimi je potom taká smutná, že som vážna. A ja len hovorím, Miminka, ja len prosím pána Boha, aby ste boli zdraví, aby ste sa mali dobre. Tak takto to chápe. A Danko, Danko chodil do škôlky k pani Chane, ten ešte si nezapálila sviečky, tak ma

upozorní na to. Že u mojej mamičky sa to veľmi dodržiavalo do poslednej chvíle. Potom už bola veľmi chorá, tak tam mamička už trochu zabudla na to, ale sme dodržiavali všetky sviatky. Kóšer, v domácnosti len! Keď sme vyšli von, za dvere, tak to bolo iné, lebo všetci sme sa rozbehli po svete. Mamička, stále. Ona bola doma, ona bola domáca. Aj sme to chodili ďaleko rezať, len aby to bolo kóšer.

A: V Nebojsi to bolo jednoduché, čo sa Galanty týka, nie?

C: Do Galanty. Ale teraz je to už ťahšie.

B: No dobre, takže našli sme tam tú Nebojsu, našli sme aj to ďalšie. Takže takto som sa zoznámil s manželkou.

A: Teraz by som sa opýtal, už keď sme sa rozprávali aj o manželke, teraz by som sa opýtal na vaše deti.

B: Deti, tak viete v '64 sme sa brali. V '65 prišli na svet, 26. augusta 1965. Fotografiu mojej manželky s bruškom tam máte, takže to je tam. Do posledne chvíle nevedeli, čo to bude. Vtedy sa nerobili ultrazvuky. Robili sa síce röntgenové zábery, ale nechceli sme. No a potom som odviezol manželku. Som sa oženil, to som už povedal. Sme sa nast'ahovali sem, do tohto bytu. Tu nebolo nič, tak pomaličky, ako na vtedajšie pomery, najprv skriňa, válenda, druhá skriňa, tretia skriňa, koberec, luster a tak ďalej. Tak pomali sme sa tu zveľadili, až na to, že to bolo obývateľné. A odviezol som manželku do pôrodnice. Mali sme tam známeho, ktorý sa o ňu staral, bol to primár Pakan, veľmi sympatický pán. No a tede on to potiahol do toho pôrodu. Odviezol som manželku. Ráno som ju odviezol. Potom nič, nič, nič, no a potom dostala injekciu, ktorá vyvolala ten pôrod a ja som bol dole na vrátnici a som čakal. Vtedy sa nedalo chodiť po pôrodných sálach. A už zvoní telefón, zvoní pán primár. Pán Fundárek, musím vám gratulovať. Ide vám dievčatko, riťou to ide von. Dievčatko ide. Zachvíľu zvoní telefón, viete, že to nie je dievčatko, že je to chlapček a celkom zlatý. Gratulujem vám, ale počkajte chvíľu. Položil som. Za chvíľu opäť zvoní. Na môj dušu, že je tam ešte jeden. No tak tak to bolo. Ešte jeden, došiel tiež zadkom. A potom sa ma pýtal. Prosím vás, ako ste to robili, vtedy neboli dvojčatá v móde. Pán primár, indigom. Vtedy sa to tak zaužívalo, že dvojčatá sa robia indigom. No tak som ich doviezol domov. Rýchlo sme dokúpili ešte jednu postieľku, vymenili sme kočík za širokorozchodný a potom sa to vychovávalo už, tak ako sa vtedy dalo.

A: Ešte, keď boli deti úplne maličké, kto vám najviac pomáhal?

B: Nikto.

A: Nikto.

B: Nikto.

A: Ako sa zmenil váš život predtým a potom.

B: Náš život, pozrite, ja vám to poviem úplne úprimne. Ja som preniesol a manželka tiež preniesla, ten svoj predchádzajúci vzťah k rodine, sme preniesli. My sme sa preorientovali vyslovene na deti. Náš plán, náš čas, sme sa im venovali od jaslí, cez výlety, sme boli stále, večne spolu. Čiže nebolo nič také, že by sme sa oddialili od detí. Dovolenky, sviatky. Chodili sme do Levíc. Tam bývali potom rodičia.

A: Manželkiny rodičia.

B: Manželkiny rodičia.

A: Váš otecko?

B: Môj otecko sa už vnukov nedožil.

A: Ešte ja by som sa opýtal, keď sme pri tom, aby sme to mali ucelené, otecko sa po vojne druhý krát oženil a čítal som to aj v tých papieroch. Ako sa spoznal s tou svojou druhou manželkou? A v akom vzťahu ste boli vy a tá pani?

B: No otecko sa zoznámil takto, jej manžel zomrel. To som vám povedal, že v koncentračnom tábore zahynul a moja mamičkla zahynula tiež v koncentračnom tábore. Vtedy sa zháňali tie všelijaké výpisy o úmrtí a nezvestných a tak ďalej. Táto Haárová, Manci, nazvime ju takto. Chodili k nám do obchodu. Ona bola krajčírka. Ona mala veľký módný salón, zamestnávala nejakých dvadsať ľudí. Robila prádlo na zakázku. Ona pracovala, teda za Slovenského štátu šila aj pre Tisa, košele a takéto.

A: Myslíte ten krajčírsky salón, ktorý mala?

B: Vtedy, áno, vtedy. Tak ona vtedy nebolo, po vojne neboli nite, ani gombíky. To všetko bolo rozkradnuté a chodila k oteckovi do obchodu, teda pokiaľ sme ho dostali späť. A potom už otecko zháňal tovar. Niečo bolo a niečo nebolo. Takže ona sa objavila v tom obchode. Slovo dalo slovo.

A: V ktorom roku sa vzali?

B: V '46.

A: Tiež u rabína Katza?

B: Neviem.

A: A potom po oteckovej smrti, ako ste s ňou vychádzali?

B: Veľmi dobre. My sme sa tak, aj s manželkou, aj s deťmi skamarátili. Čiže ten vzťah v rodine, ktorý sme mali predtým sa preniesol sem. To bolo také úprimné a neboli sme viazaní na seba, ani finančne. Ona šila.

C: A sveták bola, sveták. Cestovala aj vtedy, keď nikto nemohol, aj na políciu si to vybavila. Bola taká šarmantná. Taká malá, chutná blondína. Veľmi dobre sa obliekala, lebo mala príbuzných vo Švajčiarsku.

B: Ale to už bolo potom.

C: Áno, ale vždy mala taký dobrý vkus a codila po svete. Takže bola najlepšia svokra, lebo vždycky bola nejakých sto kilometrov vzdialená (smiech), ale aj napriek tomu, aj keď bola blízko, bola vždy milá, po ruke. Tak priateľsky sme s ňou vychádzali.

A: A teraz by som to otočil, keď chlapi boli malí. Spomínali ste, že ste pre nich žli. Kade ste chodievali, kde ste chodili na výlety a dovolenky?

B: Tak ja som bol motorizovaný, takže u nás to nebol problém. To boli výlety na kúpaliská, na hory. Každý rok dovolenka vrámci ROH-čka.

A: Kto to plánoval všetko?

B: My sme to plánovali.

C: Viete, k tomu by som ja chcela dodať, že môj manžel je ideálny manžel. Taký ako sa vo veľkej knihe píše. Vždy to organizoval tak, aby sme boli kdekoľvek, ale vždy spolu. Takže pomáhali sme si navzájom, alebo on mne v kuchyni. Pripravili sme im desiatu, abode, ale rýchlo, aby sme s deťmi obaja mohli byť, nie len ja. Jednak sme ich mali veľmi radi. Boli strašne zlaté, no perfektní boli. Tak sa nám darilo ich vychovávať, až do strednej školy, ako sme si to my predstavovali. Potom už boli tie prijímačky. Konečnej fáze sa dostali na gymnázium. Na vysokú školu, už Romana neprijali, tak to bol prvý taký hendikep pre celú rodinu, ako ekonomický, tak citový, že jeden sa nedostal. Nevedel to pochopiť. Boris hovoril,

tak rád by som prepustil to svoje miesto, lebo Roman nešťastný. On to dlho nevedel ani prežiť, lebo už bol dospelý a také obrovské sklamanie, prečo? Nevedel, prečo? Dobre takže toto sa ná tak celkom nepodarilo, ale za rok sa podarilo. Potom robil na vysokej škole nejaké výpočty...

A: A čo študovali chlapci?

C: Elektrotechniku, smer výpočtovú techniku.

A: Na Technickej univerzite?

C: Na Technickej univerzite, áno. A Roman je úplne ideálny odborník, lebo pozná ten stroj, počítač, do poslednej nitky a to zdedil po oteckovi. On je ľavák a pracuje dvoma rukami, takže aj v mozgu to má úplne späté, myslí mu to. Telefonicky opraví, keď sa ho opýtate, ak je to len možné. Ak nie, má výjazd, má pracovníkov a stále sa tomu venuje. Pracoval tri roky u doktora Traubnera, lebo tam robil vojnu a potom tam ešte ostal. Robil mu výpočtového technika a keď prednášal, tak on mu to na počítači prezentoval. Takže dobre a tie výlety ako také, tak sme chodili po Slovensku takmer všade. Fantastické orientačné schopnosti má môj manžel, ja idem vždycky opačným smerom a tak sme im ukázali všetko čo sme vedeli a všetko sme im odovzdali. Ale aj boli takí ideálni, po tej domácej, až zle sú vyhovaní. Sú takí ideálni manželia. Ale niekedy je to aj na škodu, lebo až veľa ukázu a proťajšok to trochu aj zneužíva, ale dobre. To je už ich život.

A: A teraz vy ako mamička, teraz už zase idem trochu k náboženstvu, mali nejaké vzdelanie aj čo sa tohto týka?

C: Vzdelanie majú, obidvaja boli bar micve, všetky tieto rituály.

A: Už keď spomínate bar micve, ako to prebiehalo? Mali to naraz. Kde to bolo?

C: To Vám musím povedať. Bolo to na Heydukovej. Pán rabín Katz už nebol, ale robil to taký nízky pán, no to je jedno.

B: Starý pán Kohn to bol, to robil.

C: A mali taký preslov, že každý... áno Kohn, ale ten maličký, E... Veľmi krásne, veľmi dôstojné to bolo. Keď d'akovali rodine, tak mali taký preslov napísaný a to máme aj odložené. Jednu stať povedal Boris, ďakujem rodičom, ďakujem starým rodičom. Roman, ďakujem strýkom, ďakujem celej rodine, náboženskej obci za dary, lebo dostali tales a všetky tieto veci. Dôstojne a prekrásne urobené. To bolo prvé bar micve na Slovesku, po vojne. To nikto,... my sme sa vždycky museli skrývať, ale my sme chodili vždy do kostola, my, ja ako Sándorová s rodičmi. Bývali sme posledne v Leviciach. Tam sme mali vlastný dom, ale potom sa tam to židovstvo rozpadlo a mamička veľmi chcela dodržovať, tak tu bývali hore na Kramároch a potom to zdedil Boris, keď obidvaja zomreli, bohužiaľ v jednom roku.

A: V Leviciach bývajú v súčasnosti len traja starí Židia, neviem, či to viete, predvojnový.

C: No tak tam už to začalo veľmi rapídne odchádzať. Mnohí za deťmi, mnohí do cudziny. Tam prestal byť ten život. Tak rodičia to tam predali a podarilo sa nám to kúpiť tu, družstevné, tiež tak všelijak. A tam Boris býval, teraz býva trochu ďalej, lebo má dve deti a to bol dvojjzbový byt.

A: A ešte by som sa vrátil k bar micva. Potom ste oslavovali aj doma?

B: Potom sme oslavovali, najprv sme tam urobili veľkú hostinu a potom sme oslavovali v rybnej reštaurácii. Už to nemohlo byť kóšer, ale bola to ryba a tam nás bolo, široká rodina,

všetci, zo všetkých kolien. Lebo môj brat už bol ženatý, moja sestra už bola vydatá. Došli tam sestra a brat.

A: A ešte ako sa volal Váš brat

C: Môj brat sa volal Dr. Sándor, zverolekár z Nových Zámkov. Juraj. A zomrel ako 62 ročný. Veľmi skoro. To bola veľmi pekná oslava, Juuj, veľmi veľa ľudí prišlo aj z Viedne.

B: Moji obchodní partneri.

C: Takí mladí páni. Nadšení boli, že na takom Slovensku... Ale idem pomaly idem, lebo idem pre vnučku do škôlky. Ale tí boli tu na Slovensku a boli nadšení, že na Slovensku. Vždycky malo Slovensko takú škvrnu, že Slováci, nemohli niečo také urobiť. Ale to sme museli jednak kvôli mojim rodičom, lebo mamička by bola užialená, že takí krásny chlapci. A pri tej Tóre. Ženy boli hore, muži dole, to vtedy bolo veľmi prísne dodržiavané a pri tej Tóre...ticho, ticho, ticho. Ten jeden zaspieval, ten hlások krásny trinásťročný. No úžasne boli pripravovaný. Ešte pán Grossman Karcsi a proste všetci títo starší páni boli šťastní, že takéto micve urobiť, že dvaja. Vôbec, keď sa narodili, bolo to také zvláštne. Dvaja chlapci, tak to sa počíta v našej obci, že? Takže bolo to veľmi pekné, na to veľmi radi spomíname.

A: V tom čase, keď sa narodili, mohel bol ešte na Slovesnku, alebo prišiel odniekiaľ zo zahraničia?

B: Katz to robil.

C: Keď sa narodili Katz.

A: V nemocnici?

C: Priamo u neho doma. Inde to nešlo a toho som sa veľmi bála, keď Danko sa narodil, tak to bolo pod dozorom lekára, keby Bože cháň, čokoľvek, tak potom sme boli šťastní, keď sa Miriam narodila, lebo sme boli o jednu veľkú vec ušetrení, lebo obrovský zásah. Viete čo? Ja viem, čo sa robilo, aj som to cítila, že to chem! Ale som mala taký strach, takéto, čo ja viem, tie deti mohli mať tri týždne, mesiac, keď sa to robilo. Strašné to bolo.

A: Hej lebo, Keď odišiel pán Katz, tak chodili z Budapešti, z Londýna sem.

C: Aj teraz sa chodí, keď chodia deti, tak už len vždycky príde niekto a zaskakuje. Takže tak.

A: Dobre, ďakujem. Tak teraz sa vrátíme naspäť. V podstate prešli sme ich obdobie. Pamätáte sa na prvý deň vašich detí v škole? Ko ich odprevádzal?

C: No tak to bolo, chodili na Hlbokú, vynikajúci boli. Viete čo, chodili do škôlky a raz som išla do práce a išla jedna učiteľka naproti mne. Ani som nevedela, že je učiteľka a zabočila ku škole a ja som ju zastavila. Pani učiteľka, máme dvojčatá a strašne by sme chceli na tú školu ich dostať, lebo tu hore je Cádno a vtedy nemala dobrú povest'. Bola to jednoduchá základná škola, bola tam nemčina a všelijaké tie mimoškolské veci. Dvojčatá, no tie sme tu nemali. To by bolo vynikajúce, Brožíková sa volala. Ja som učiteľka prvej triedy, ja budem šťastná, ale samozrejme musíte ísť za riaditeľom, ale ja to budem veľmi potláčať. Dobre tak bol zápis, vtedy to nebolo možné, vybrať si rajón, ale tak sme prišli na Hlbokú a s tou najväčšou úctou sme už boli zapísaní, že už príde mamička s dvojčatami. Tak sme tam samozrejme prišli my dvaja a oni tiež dvaja, že prijali ich bez problémov. Veľmi, veľmi dobre sa tam učili. Bol tam ešte v prvom ročníku nejaký redaktor, že či v škole sú nejaké dvojčatá? Našli týchto a pýtali sa, že ako bývajú, či majú detskú izbu? Tak opísali detailne, to bolo ako majú tik-tak stojan, ako majú stôl, aj on stôl. Povedali ako majú všetko v detskej izbe a prosperovali veľmi dobre. Sedeli spolu, vždycky sa smiali učiteľky, že musíme ich rozsadiť, strašne veľa si majú čo povedať aj počas vyučovania. Tak ich rozsadili, boli nešťastní a tak ich dali zase dokopy.

Dobre, všetko bolo v poriadku. Roman sa nejak, nevie čo sa stalo, to sme sa dodnes nedozvedeli, jeden spolužiak mu podložil nohu a spadol a vytĺkol si tieto dva zuby.

A: Ešte sme si nehovorili mená.

C: Prvý bol Boris a druhý bol Roman. Noa potom, ale dobre, potom to stále išlo dobre.

A: Kedy sa chlapci dostali k husliam?

C: K husliam sa dostali ako šesťroční.

A: Kto ich k tomu viedol?

C: Otecko. Tak on je Bratislavčan, ja z dediny, takže...

B: Vychádzalo to z toho, tie husle, že chcel som, aby niečo vedeli. Aby niečo robili, aby sa neotulovali. Lebo tuto bolo strašne veľa detí na ihrisku, pod oknom je ihrisko. Šantili a robili zle. Hovorím, tak niečo ich treba zamestnať. Sa dohodli, kto bol vtedy riaditeľ na tej škole?

C: Kovaľský.

B: Kovaľský bol riaditeľ, dvojčatá sme ešte nemali. Tak sme kúpili husličky dvoje. Ja som chodil do práce s husličkami, lebo chodili na Štefánikovú a môj podnik, kde som robil bol vedľa Štefánikovej, tam ako je štatistický úrad. Tak ja som ráno s dvoma husličkami, oni si prišli zo školy, z Hlbokej pre husle. Ľudová škola muzických umení bola hneď vedľa. Tam je teraz Živena, alebo čo je tam. No Zväz slovenských žien. Takže takto husličkovali a potom dohusličkovali do piatej triedy a jedného dňa povedali, že teda skončíme ten prvý cyklus. No tak končíte, končíte. Husle tu ležali a ja som vtedy pracoval v Prahe. Bol som v nejakom vydavateľstve a doniesol som všelijaké ľudové pesničky a také etudy. Doniesol som tie noty a tu som to položil na stôl a z ničoho nič, jeden si to zobral, položil na stojan a začal odznova.

C: Lepšie to znelo, ako to predpísané.

B: Áno, ako tie predpísané, všelijaké fidlovačky. Toto už bola taká ľudovka. Tak začali hrať najprv jednohlasne, potom dvojhlasne a potom sa utvorili také detský symfonický orchester detí a mládeže Bratislavy, tak škola ich vyzvala, tá ľudová škola, či by ešli tam. S tým pochodili potom pol Európy. V Holandsku vyhrali prvú cenu a tak ďalej a tak ďalej.

A: Vidím, že potom presedlali aj na folklór, na vysokej škole.

B: Na vysokej boli zapojený do súboru Technik. S tými pochodli tiež kus sveta. Od Grécka, hore cez Taliansko, Poľsko, až po Holandsko. No a potom s tým prestali, ako skončili vysokú školu, súbor Technik sa rozpadol. Teraz sa znova organizuje, chodia tam na nejaké slávnosti.

A: Zvykli hrať aj potom, ako skončili?

C: Rman hrá v nejakej skupine.

B: V nejakej kapele.

C: Tak rekreačne a Boris, Danko chodí na husle a veľmi úspešne, dvojhlasne oni koncertujú. Takže spolu si zahrajú, a keď je nejaká udalosť, teraz mala pani v Nových Zámkoch 90 rokov, tak.

A: Hornová.

C: Hornová, zlatunká, áno.

B: Tak Danko jej zahral Happy birthday.

C: Áno, aj s Borisom. Tie staré tety plakali, taký malinký, aj s tými husličkami. A teraz mali nejaké rozlúčky s rokom a tiež tam niečo zahrali. Najmenší je tam, ale taký zlatý.

Fotografie

31.

A: Tak teraz by som sa opýtal na túto fotografiu, fotografiu číslo 31. Koho na nej môžeme vidieť? Kde vznikol zber, v ktorom meste a priližne, v ktorom roku?

B: To je Filip Schwartz, manžel mojej babičky, ktorý bol obuvníkom, už som to povedal niekde. Bolo to robené v roku '28, '27 v Bratislave.

A: On je pochovaný, na ktorom cintoríne? Ako ste spomínali, zomrel pred vojnou.

B: Na ortodoxnom, pravdepodobne, ale neviem.

A: Neviete, veľmi pekne ďakujem.

32.

A: Tu je záber číslo 32.

B: To je môj starý otec v Nyárosde, teda v dnešných Topoľníkoch. Vznikol niekedy v '40 rokoch.

A: Kedy ste videli svojho starého otca naposledy?

B: Tam tá fotka, ako trojročný chlapec.

A: Takže potom ste sa vy už ani nestretli?

B: Nie.

33.

A: Tuto vidíme fotografiu číslo 33.

B: Toto je sestra mojej mamičky Irena Ehrenreichová.

A: Ako sa volal jej manžel?

B: Alexander.

A: A chcel by som sa opýtať, v ktorom meste vznikol tento záber?

B: Tak vznikol pravdepodobne v Bratislave na svadbe ale oni potom žili v Šahách.

A: Takže svadbu mali v Bratislave?

B: Predpokladám, že áno.

34.

A: Fotografia číslo 34.

B: To je fotografia, ktorú som našiel. To je môj otecko v prostriedku s tým maskotom nejakým. To je z vojenčiny, ktorú slúžil v Ružomberku ako zdravotník. TO bolo niekedy, neviem. To treba identifikovať...

35.

A: Táto 35-ka?

B: To je svadobné oznámenie môjho otecka a mamičky.

36.

A: 36-ka?

B: To je sestra mojej mamičky. To je Bella. To je nejaký svadobný obrad, ale pravdepodobne svadobný.

A: Poznate toho pana vedľa nej, ako sa volal on?

B: Nevie.

A: Pozerám, ešte fotografické štúdio, ateliér Bock v Bratislave.

37.

A: Záber číslo 37.

B: Toto je ďalšia sestra mojej mamičky. To je Gréta, a to je jej manžel Perl, Artur a syn Tibor. Taktiež v Bratislave. Mohol mať tri roky, asi v '29 roku. Asi pravdepodobne.

A: taktiež, to isté fotografické štúdio Bock.

38.

A: Záber číslo 38.

B: To je zase Irén. To je zase iný záber zo svadby.

39.

A: 39-ka.

B: Toto je Zelma.

A: 21. jún 1931 Bratislava.

B: Tá sa volala Freundlichová. On sa volal Izidor.

A: Jej manžel bol Izidor a taktiež fotografický ateliér Bock v Bratislave.

40.

A: Záber číslo 40.

B: To je Alexander Fleischmann, brat môjho otecka. To je jeho manželka a syn.

A: Manželka sa volala ako?

B: Ona sa volala Líza, čiže Terézia podľa všetkého a ich syn Herbert.

A: Kde mohla byť fotografia zhotovená?

B: Trenčianske Teplice, 1932.

41.

A: Fotografia číslo 41.

B: Toto je fotografia z Tatranskej Lomnice. Ja som mohol mať tých osem, deväť rokov. Sme tam boli na nejakom výlete. To je môj otecko v prostriedku.

A: A vy ste ktorý?

B: Po otcovej ľavici. A tie deti nepoznám.

42.

A: Tuto na zábere číslo 42 môžeme vidieť?

B: Môžeme vidieť. Toto je fotografia z nášho obchodu v roku '45, tak nejak.

A: Takže to je ten obchod, o ktorom sme sa rozprávali.

43.

A: A teraz v náväznosti na to, dokument, číslo 43. To je živnostenský list.

B: Nie, musíme ísť opačne, čiže 44-kou. To je výmer, podľa ktorého došla tá pani k nám do obchodu a prevzala všetko. Okamžite odovzdajte a na duhej strane dostala živnostenský list.

A: To sa mi preto nezdá, lebo toto je zo '41 a toto je zo '42 roku.

B: Neviem.

A: Takže táto 43 je živnostenský list a potom táto 44 je výmer.

B: Neviem, môže byť.

44.

A: Výmer. Môžete mi povedať, ako sa zachránili, a kde sa zachránili tieto dokumenty?

B: Neviem vám povedať, či to bolo medzi tými fotografiami poskladané. Neviem, našlo sa to.

45., 46.

A: Tuto vidíme záber číslo 45.

B: 45 aj 46 to sú dva skoro stejné. To je môj starý otec. Ste sa pýtali, že ako vyzeral ten tom v Nyárosde, tak to v pozadí vidno jednu z tých starých izieb.

A: Áno, takže to je na dvore svojho rodinného domu. Vidím tuto v rukách fajku, fajčil starý otec?

B: Bafkal. Neviem, neviem, ale pravdepodobne fajčil.

47.

A: Toto je fotografia číslo 47 z roku 1932.

B: Čiže mal som tie tri, štyri roky, ako som spomenul. Z ktorej strany to vezmeme, zľava?

A: Začnime zprava tých stojacích.

B: Z prava, starý otec, za ním stojí ten švager môjho otca, Michal.

A: tak to znamená, že Betry Deutchovej manžel.

B: Manžel, áno.

A: čím bol on zamestnaním, Michal Deutsch?

B: No však mal ten obchod tam. V Nyárasde mali obchod. Tak tam v dome v predu bol obchod a potom bola obytná časť.

A: Dobre.

B: Potom je Alexander Fleischmann, ten správca cukrovaru. Tu je jeho manželka. Podľa mňa sa volala Liza. Tu pri striome je Berta, to je tá sestra môjho otca.

A: Pri nej?

B: Tú pani neviem. Potom je váš otec a mamička.

A: A z dola deti, zprava do ľava?

B: To sú deti Berty.

A: Berta mala koľko detí?

B: Podľa mňa štyri.

A: Viete aj ich mená?

B: Nie.

A: a ktorý ste Vy a ktorý je Váš brat?

B: Môj brat vtedy ešte nežil a ja som druhý zľava.

A: A Herbert?

B: Herbert je tuna tretí zprava.

A: Dobre. Máte poňatia, kto môže byť tuto ten pán vedľa, ktorého nie celkom vidieť?

B: Neviem.

A: Toto je tiež na dvore starého otca?

B: Na dvore.

A: To je posledná príležitosť, čo ste boli u starého otca?

B: Posledná, čo sme boli rodina takto spolu. Potom sa odtrhla Dunajská Streda a potom sme sa už nestretli.

48.

A: Fotografia číslo 48, kde vznikla?

B: To bolo v Kvetoslavove, v Galante. To bolo v Galante. To bol bratranec Herbert.

A: Bratranec potom tiež žil v Galante?

B: To bolo v Galante, lebo on potom tiež chodil do cukrovaru v Diószegu. Tam dostal nejaký taký služobný byt. Lebo predtým býali v kaštieli, v cukrovare. To museli vypratať a potom dostali taký náhradný byt.

A: Ktoré to obdobie, to už je povojnové?

B: Povoijnové, áno. To už je '52, '53.

A: Ako sa Herbert zachránil?

B: On bol v pracovnom tábore v Budapešti, Munkaszolgálat. To bolo pričlenené k Maďarsku.

A: Takže on nebol deportovaný?

B: Nie.

A: A jeho manželka?

B: Ona je kresťanka. On sa po vojne ženil s ňou.

49.

A: A kto je na tejto fotografii?

B: To je jeden z tých synov Berty, ale viem ako sa volá, Vilmos.

A: Vilmos, aha. A kde vznikla táto fotografia?

B: To neviem.

A: A, v ktorom období približne.

B: Tak to muselo byť niekedy pred vojnou, pred deportáciou.

A: Vilmos neprežil?

B: Ani jeden z celej rodiny.

A: Kde zahynuli oni?

B: Asi v Osvienčime, pravdepodobne.

50.

A: Toto je fotografia číslo 50.

B: To je tiež asi v 50-tych rokoch. To už je moja nevlastná matka, môj otec a ja.

A: Kde mohla vzniknúť táto fotografia?

B: Na Železnej Studničke v nejakej reštaurácii.

A: Chodievali ste takto spolu ešte aj po vojne?

B: Áno.

51.

A: Tuto je ďalšia fotografia, číslo 51.

B: To je môj otecko a nevlastná mama. Tá pani Haárová, vtedy ešte bola. To vzniklo u nás v byte tej Nálepkovej 33, alebo Hviezdoslavovo námestie 28. To je ten balkón, ktorý šiel na Hviezdoslavovo námestie.

A: Takže tu ste sa nast'ahovali v povojnovom období, keď ste spomínali, že ste sa s oteckom vrátili.

B: Vidíte t ešte dotrhané žalúzie, alebo garniže. To sme ešte nestihli dať do poriadku.

52.

A: Fotografia číslo 52.

B: Čiže keď zoberieme zprava, tak to je moja neter, čiže mojej nevlastnej matky sestri dcéra. Volala sa Ema Fischgrundová, vedľa je môj otec, potom moja mama a toto je ďalšia neter Frida. Čiže, keď sa zoberie k týmto prvým dvom dievčatám, tak tá prvá zahynula tragicky. Presťahovala sa z Nítry do Bratislavy...

A: Ema, áno.

B: Áno. Dostala tu byt v Krasňanoch. Veľmi si ho vylepšila. Zalepila tapetami všetky diery a zomrela otravou plynu v kúpeľni. A táto druhá, táto emigrovala do rakúska. Žila v Sant Peltene a hrozne, hrozne aktívna fajčiarka a zomrela na rakovinu pľúc ako tridsaťročná.

A: Kde to bolo fotné?

B: Pri Dunaji.

A: Tuto v Bratislave?

B: Áno, na nábreží.

A: Toto boli dcérky vašej nevlastnej mami sestry?

B: Nie, toto je sestrina a toto je bratova.

A: Aha, takže vaša nevlastná mamička mala ešte sestru a brata, áno?

B: Brata, jeden bol v Izraeli a druhý potom v Zürichu. Ernest žil v Izraeli.

A: On sa volal ako priezviskom?

B. Ernest Kollman a druhý brat sa volal, ja už neviem.

A: Takže tá menšia je od Ernesta?

B: Nie, nie. Od toho druhého.

A: Teraz mám trochu takéto pochybnosti, pretože ako sa volala táto priezviskom?

B: Fischgrundová.

A: Fischgrundová a jej brat sa volal...

B: To je od sestry.

A: Takže ona mala dvoch bratov a jednu sestru?

B: Tam olo viac detí. Bolo sedem detí, len títo prežili, takže ona bola spolu so sestrou Esterou boli v koncentráku, došli spolu...

A: S Fischgrundovou?

B: Áno, ale a ona je rodená Kollmanová. Takže Hugo sa volal tej otecko. Hugo Kollman v Zürichu.

A: A tejto väčšej rodičia sa zachránili tiež?

B: Nie, jej otec zomrel na cukrovku, v nejakých 50. rokoch a matka zomrela... nervove sa zrútila. Tá mala už vtedy skončila vysokú školu.

A: A tej menšej rodičia?

B: Hugo Kollman, ten bol v Zürichu.

53.

A: Teraz by som sa opýtal na záber číslo 53.

B: To je taký rodinný záber. Zoberieme zľava, moja nevlastná matka, čupím ja za otcom. Potom je otec, Herbert a jeho manželka.

A: Kde vznikla táto fotografia?

B: Toto je v Kvetoslavove.

A: Ako často ste sa s Herbertom navštevovali?

B: Ja som tam zbehol bicyklom každý týždeň.

A: Čo ste spolu robili, ako ste trávili čas?

B: Nič, bláznili sme sa.

A: Rád ste tam chodieval?

B: Rád, rád. On tam mal majetok. Bol správca, riaditeľ tej šľachtiteľskej stanice, tak sme sedeli...

Tape No. 3

Side A

54.

A: Záber číslo 54.

B: Fotografia vznikla v '64.

A: Fotoateliér KSMB Bratislava, Hviezdoslavovo námestie 12.

B: To je moja svadobná, to je 28. marec 1964.

A: Vtedy ste mali najprv cirkevnú a potom civilnú?

B: Tak to vychádzalo, lebo bol Pesach a nemohli sme to nejako zladit', no a v sobotu nerobil Katz svadby. 25. a 28., tak to bolo.

55.

A: Koho vidíme na zábere 55?

B: To je moja manželka.

A: Kde vznikol záber?

B: Tu pri Dubnaji, pri Propelery.

A: V ktorom to bolo roku?

B: Keď je tehotná, tak to bolo '65.

A: Vy ste sa tam chodili prechádzať?

B: Áno.

A: Pri akej príležitosti?
B: Zdravotná prechádzka.

A: Kto bol fotografom?
B: Ja.

A: Vy. Ste spomínali, že ste veľmi veľa a veľmi rád fotili. Ako ste sa k tomu dostali, k tomu fotografovaniu?
B: Ako? Robil som amatérsky všetko možné. Vtedy bolo hrozne málo fotomateriálu a ja so si kúpil niekoľko fotoaparátov a robil som také birmovky a kolegom a potom sa to rozšírilo. Robil som takú amatérčinu.

A: Takže ste zvykli chodiť fotiť kamarátom a známim.
B: Áno kamaráto deti, všelijaké také ležacie. So sviečkami v rukách, aj bez sviečok. Som sa dostal ako fotograf do výskumného ústavu tuberkulózy. Robil som vedúceho fotolaboratória. Robili sme tam tú mikrofotografiu. Zábery cez mikroskop. Tuberkulózne bacile a takéto blbosti.

A: Vás to bavilo?
B: Bavilo ma to jeden čas. Bolo to popri zamestnaní. Vtedy boli platy hrozne nízke, takže som si takto privyrábal.

56.

A: T je záber číslo 56, vznikol 26. septembra 1965. Koho na nej môžeme vidieť?
B: No tak v prostriedku je manželka s tými dvojčatami našimi.

A: Vedeli by ste ich rozoznať na tejto fotografii?
B: Jasné. Po ľavej strane je Boris a po pravej Roman.

A: Prvý krát, keď sa narodili dvojčatá, ste o tom už aj trošku hovorili, aký to bol pocit?
B: No fantastický. Bol to trumf v rodine.

A: No nejaké starosti, že ste sa pripravovali na jedno, dokupovať?
B: Áno, to je jasné.

57.

A: Záber číslo 57, vznikol 10.7.1967.
B: To mali rok, dva roky. Tu stávali naproti tieto vežiaky, tak čumeli von, ako žeriavy ťahajú hore všelijaké tie srandy.

A: Áno, tuto vidíme to B-čko.
B: To je Boris a ten druhý je Roman.

A: Ste ich označovali?
B: Všade.

A: Prečo ste to robili takýmto spôsobom?

B: Jeden čas to bolo tak, že keď dosšli svokrovci alebo nejakí známi. Jaaaj Borisko môj, pozerali sa na Romana a potom opačne.

A: To s tými tehlami, to koto vymyslel pod tie nohy?

B: Chceli pozerat' von, nebolo nič iné. Štokedlíky boli veľké, to by vypadli, tak toto bolo akurát.

58.

A: Áno. Záber číslo 58. V ktorom roku to mohlo vzniknúť?

B: To boli narodení týchto našich dvoch chlapcov. Vtedy mohli mať, už boli školpovinní. Mohli mať šesť rokov poľa mňa. No a keď to zoberieme zprava doľava, dobre?

A: Áno.

B: To je tá Esti Fischgrundová, to je tá matka tej Emy, Emušky. Stojí vedľa nej moja sesternica, to je jediná, ktorá sa zachránila, ktorá prežila koncentrák.

A: Ako sa volá?

B: Edita Fischerová, to je Rozálii a Adolfa dcéra. Toto je moja nevlastná matka, Margita. Tuto stojím ja, čo sa týka stojacich a teraz sediaci, po pravej strane je Roman, toto je tá Ema, Emuška a vedľa je Boris.

A: A jej mamička vlastne stojí napravo.

B: Áno, presne tak.

A: Kto fotil, keďže vy ste na fotografii.

B: Ja, ja som to fotil, samospúšťou.

A: Samospúšťou, to mi nešl do hlavy.

59.

B: Toto je Herbert, jeho dcéra Táňa. Toto bolo v Prievidzi, kde robil riaditeľa šľachtiteľskej stanici. Ona mohla mať tri roky.

A: Mohli by ste mi tak trochu o Herbertovi poedať, o Herbertovej práci. On sa najprv zamestnal...

B: V Diószegskom cukrovare, tam to potom prestal. Bol oslovený ako odborník, záhradkár, on to potom študoval a vybudoval šľachtiteľskú a ovocinársku stanicu. Sa skontaktoval s nejakými profesormi. On bol aj korešpondentom akadémie vied. Oni tam potom vyvinuli celú radu nových odrôd ovocných stromov.

A: Kde to bolo ale?

B: To už je Prievidza.

A: To sa týka Prievidze?

B: To už bolo, tiež 50. roky.

A: Čo sa stalo s Herbertom potom?

B: Zomrel. To som už niekde spomenul.

A: A jeho dcérka?

B: Jeho dcérka žije tu v Bratislave.

A: Takže oni sa napokon presťahovali tu do Bratislavy?

B: Áno. V konečnej fáze.

A: V konečnej fáze, už keď nepracoval?

B: Áno, aj. Ešte robil na Povereníctve, Ministerstvo poľnohospodárstva. Robil tam odbor ovocinársky a potom odišiel do dôchodku a zostali v Bratislave.

A: Dobre.

60.

A: Tuto vidíme záber číslo 60. Vznikol 27. apríla 1974.

B: To je pri Dunaji, však vidíte vzadu ten náš slávny. To je pioniersky sľub, po pionierskom sľube taká prechádzka. Vpravo Boris, ja a Roman.

A: Kto fotografoval?

B: Asi manželka.

A: Takže aj manželka dobre fotografuje.

61.

A: Fotografia číslo 61.

B: Dobre, to je jedna zaujímavá fotografia. To je moja manželka v popredí. Potom poviem, čo to je. Za ňou jej otec, to je Pavel Sándor a vedľa neho jeho sesternica Alžbeta Földiová. To je jeho sestrenica a toto vzniklo na hlohoveckom cintoríne, pri hrobe jej dcéry. Volala sa Eva.

A: Pri hrobe dcéry pani Földiovej?

B: Áno, jej dcéra je tam pochovaná. A raz sme sa vybrali, že ona to ešte v živote raz chce vidieť, tak sme sa tam odviezli.

A: A inak žili všetci už tuto v Bratislave?

B: Áno.

A: V ktorom roku to mohlo byť fotené.

B: Neviem, to už boli 70. roky.

A: Tuto na obrázku vidno, že vaša pani manželka pochádza celkom z pobožnej rodiny.

B: Áno.

A: Bolo to oveľa pobožnejšie, ako tá vaša?

B: Tak pozrite, moja vetva bola úplne moderná. Svokor bol poslušný, manželka jeho bola prísne kóšer. Ešte tuna áno. Jeden výrok si pamätám, ešte bola na LDCH, liečebňa dlhodobo chorých a ona nejedla, ona zásadne nič a potom jedného dňa vyhrkla zo seba: „Minkenki sonkát zabál, csak nekem nem adnak.“ Tak vtedy sa v nej prelomilo to kóšerstvo.

A: Vtedy áno, vtedy to zmenila a dovtedy bola prísne kôšer. Priniesla niečo vaša pani manželka, z toho predchádzajúceho rodinného života, do vašej domácnosti?

B: No určite. Piatkové večere. Teda už keď ináč nie, aspoň kúpená pletenka, alebo v kuchyni si objednáme ten barches. Zapálime sviečky, zaspomíname a to je všetko.

A: Každý piatok teda?

B: Každý piatok.

A: A prichádzajú aj synovia?

B: Nie, ešte vnúčatá. Tá malá, tá potvora, babi nebodli sa, lebo ja plačem, ja som potom smutná.

62.

A: Áno, a tuto je záber číslo 62.

B: Tak to sú moji synovia. To je záber zo súboru Technik. Mali vystúpenie v Novej scéne, ako vidíte vzadu.

A: Áno, to ste spomínali, že hrali na husle. Vľavo vidíme?

B: Boris a toto je Roman.

A: Dobre, veľmi pekne ďakujem. Tak mám ešte pár otázok, máme na to čas, alebo...

B: V krátkosti.

A: V krátkosti, dobre. Teraz by som sa chcel opýtať, vrátil by som sa k vášmu oteckovi, kde pracoval po znárodnení tohto obchodu?

B: Po znárodnení, keď nám zobrali obchod, tak pracoval, to bola Vesna, potom to bol Otex, alebo, čo to bolo a tam sa nejako nezhodli a pracoval vo výskumnom ústave tuberkulózy, tam kde som robil fotografa.

A: Čo tam robil otecko?

B: Robil vedúceho skladu, zásobovania. MTZ, alebo ako sa to vtedy volalo.

A: Materilno-technické zabezpečenie. V zásobovaní. Chcel by som sa opýtať, ako a kedy zomrel?

B: Zomrel v '64 v novembri zomrel, na rakovinu pľúc. To si doniesol z koncentráku ako dar. Tak on bol dlho chorý. On mal otvorené rany po tých drevákoch a plné pľúca uhoľného prachu. Keď nemali čo jesť, tak hovoril, že jedol uhoľný prach, aby aspoň niečo mal v žalúdku. Aj to...

A: Teraz by som sa chcel opýtať, vy ste potom, keď ste sa vrátili, pokračovali ešte v štúdiách?

B: Áno.

A: Kde ste študovali?

B: Mám strojarinu za sebou, tuto v Bratislave.

A: To bola Techbická univerzita?

B: Technická, áno.

A: Pracoval som potom v Aritme Praha, tam sme robili vývoj vtedajších počítačov, alebo teda to boli ešte mechanické. Odtiaľ som išiel do PZO Kovo, tam som robil v zahraničnom obchode. Bol som delegovaný z obchodného oddelenia. Bol som v Poľsku, vo Varšave, v Budapešti, v Skopii, v Nemecku.

A: Fú, vy keď ste toľko cestovali, kde bola rodina. Rodina nebola vtedy rodina?

B: Rodina vtedy ešte nebola.

A: Jaj, vy ste si neskôr založili rodinu.

B: Keď som bol v Skopii, manželka bola tehotná. Takže tak som pocestoval, a keď som sa vrátil, manželka mi dala ultimátum, buď cestovanie, alebo deti. Vtedy sa už narodili, tak som s tým prestal a bol som potom v podniku výpočtovej techniky, ktorý sa vtedy rozmáhal a postavil som, teda nie ja, ale ako vedúci inžinier, sme stavali budovy na Slovensku. Keď poznáte Bratislavu trochu, Miletičku poznáte. Tam je tá výšková budova pozemných stavieb. Vedľa sa trčí taká červená, to je štatistický úrad. No takých budov som postavil na Slovensku desať. Teda kompletne od základu, po anténu televíznu, cez výpočtovú techniku, kancelársku techniku, nábytok. To bola všetko moja práca.

A: V ktorých mestách sa nachádzajú takéto budovy?

B: Bratislava, Dunajská Streda, nie taká budova, ale podobné. Nitra, Banská Bystrica, Liptovský Mikuláš, Prešov, Košice. No a potom sa to rozmohlo ešte na tie okresné mestá. To sa robilo preto, že sčítanie ľudu sa robilo u nás, v podniku a to sa potom rozmohlo ešte na tie okresné, kde sa tiež robil ten zber dát. Takže to bola zaujímavá práca. No a odtiaľ som odišiel do dôchodku.

A: V ktorom roku ste odišli do dôchodku?

B: V '91.

A: Mali ste aj nejaké koničky, alebo záujmy popri práci?

B: Ale ani nie. Ani nie. Mali sme takú malú záhradku v prenájme, ale nedržalo nás to veľmi dlho. Aj nám to zobrali. Bolo sľúbené, že keď to budeme obrábať, tak že to dostaneme do vlastníctva a potom došli tieto reštitúcie a právnik bývalej majiteľky, ktorá ten pozemok predala národnému výboru to dostal vlastne späť. Tam to skončilo.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, v podstate na niečo také isté, v skratke, o vašej pani manželke. Ona potom ako porodila deti, kde sa zamestnala?

B: Tak ona bola zamestnaná. Bola v Priemstave zamestnaná ako pracovníčka.

A: Tam bola aj predtým, keď sa deti narodili?

B: Áo. Ona tam bola nejakých štyridsať rokov. Mala na starosti inventár.

A: Teraz by som sa chcel opýtať.

B: Je toho tam ešte veľa ako vidím...

A: Teraz by som sa chcel opýtať, o vašich deťoch sme už rozprávali... Kam ste s nimi zvykli chodiť?

B: Všade.

A: Kam ste ich brávali na dovolenky?

B: Prevažne to boli odborárske dovolenky. V Prahe sme boli, v Tatrách. Prevažne to boli výmenné rekreácie potom, Balaton. Maďari prišli sem do Priestamu. Oni mali tie chaty, pri Senci, v Piešťanoch, v Tatrách. Takže to boli výmenné akcie. Takže všade sme boli spolu.

A: Ešte by som sa chcel opýtať trošku zo židovstva. Vaše deti, ako sme sa predtým rozprávali a ak som dobre rozumel, boli členmi obce. Sú naďalej členmi židovskej obce?

B: Nie sú členmi židovskej obce, ale boli aktívni členovia, vtedy ČÚŽM-a. Tam boli. Ale ináč oni sa už nechcú dať evidovať.

A: Ale predtým chodievali na stretnutia židovskej mládeže.

B: Áno, áno. Boli v Izraeli a Makabiády, to všetko absolvovali.

A: Už keď sme sa o tom rozprávali, tak teraz by som sa chcel opýtať na ten politický systém, ktorý bol tu medzi '48 a '89. Napríklad mali nejaký vplyv Slánskeho procesy, alebo ten rok '68 na vás, na váš profesionálny, a lebo súkromný život?

B: Nie.

A: Vôbec?

B: A tak kádručky a posudky a keď som dostal kádrový materiál do daru, po tom, čo som odišiel z podniku. Také, že súhlasí s režimom a také taľafatky.

A: Takže žiadne problémy ste nemali?

B: Nie, nie. Nebol som v strane, takže to ma neovplyvnilo.

A: A ešte teraz by som sa chcel opýtať, v roku 1948, alebo už aj v povojnovom období, keď začal vznikáť štát Izrael a napokon ho aj vyhlásili. Ste nad tým nerozmýšľali, že by ste opustili krajinu a vystažovali sa?

B: Ale uvažovalo sa nad tým. Bolo také tiahlo, ale potom sa od toho upustilo.

A: Čo rozhodlo? Čo bola také pre a proti?

B: Tak mnohí odišli vtedy s tými aliami a neviem čo a korešpondencia potom vyplynula, že to tam nie je med lízať. Že tam nemajú kde bývať. Sa pamätám na jednu vetu, že je zaujímavé, že vo dne máme horúcu vodu a vnoci studenú. Tie potrubia boli vlastne na piesku položené.

A: Kto z vašich najbližších vycestoval?

B: No tak z mamičkinej strany tam išla tá Julča, Gréta. Z mojej nevlastnej mami strany tam išiel Ernest, brat. A o bolo asi všetko.

A: Áno. Boli ste sa vy niekedy pozrieť v Izraeli?

B: Nie. Ma tam neťahalo, ani neťahá. Teraz sme robili zájazd, vlani do Izraela, ale...

A: Ko je to my?

B: Z Hidden child.

A: A teraz by som sa chcel opýtať, či ste chodievali aj na západ v tom období. Viete v akom zmysle mylím...

B: Áno, tak chodil. V '72 som začal stavať ten podnik výpočtovej techniky. Dostal som splnomocnenie, teda to boli veľké počítačové sály, kde mala byť technológia. Teda sme mali kontakty so západom. Kúpovali sme klimatizáciu a podobné. Takže v '71 som bol úradne prvý

krát na západe. Boli sme v Taliansku, tam sme uzatvárali kontrakty, aj so šéfstvom. Takže, aj predtým som bol, však ja som večne cestoval.

A: Ako ste videl ten život tam. Boli tam nejaký rozdiel medzi tým, čo ste videli tu a čo ste videli tam? Alebo, čo na vás tak najviac zapôsobilo?

B: Tak na mňa nepôsobilo nič valného lebo ja som to charakterizoval tak, že to čo dostanem tam v obchode, tak dostanem tu v Tuzexe. Áno, takže mňa to veľmi neprekvapilo. Ja som nebol z toho tak fascinovaný. Však som bol v Juhoslávii dlho, v Poľsku, tam bol úplne iný trh. V Maďarsku tie maszesty. Tam človek dostal ozaj všetko od výmyslu sveta, takže na mňa to nepôsobilo, nič len to, že to bolo voľné. Že ste tam mohli chodiť a pozerat', iný svet.

A: V akom slova zmysle voľné?

B: No voľné, tak mohli ste chodiť po ulici nemali ste problémy. Výklady boli plné tovaru, tak.

A: Teraz by som sa opýtal opačne. Bolo aj niečo, čo bolo negatívne?

B: Na západe? Tak negatívna bola aj tá chudoba, aj tí žobráci. Veľa nezamestnaných. Potom tá miešaná rasa rôznych ľudí. Ale to ma neirtovalo, to bolo pre mňa normálne, vidieť na ulici černocho, alebo Inda.

A: V podstate tu také predtým nebolo.

B: Nebolo, nebolo. Tak to bol ten rozdiel, čo fascinoval. No a potom boli tam tie rozdiely, keď sme prvý krát boli s manželkou vonku, tak už tuna v Hainburgu, nie v Hainburgu áno si natĺkla čelo. Sa pozrela, hrozne veľa zlata v obchode, žalúzia bola za sklom, tak si udrela čelo o to sklo. Že to boli tie rozdiely, pretože keď tu sa niekto ženil, tak musel doniesť potvrdenie z národného výboru, aby dostal prstene a tam, není problém. Ani tu už teraz nie je problém.

A: Teraz by som sa chcel opýtať, ten rok 1989, tá zmena režimu, priniesla vo vašom živote nejaké pozítíva, alebo ejaké negatívna naopak?

B: Nie, pracoval som ďalej a nič sa nedialo. Štatistika sa robila ďalej, počítače išli ďalej, takže nič, nič.

A: A teraz ešte, posledný okruh tém. Opýtal by som sa na vaše vnúčatá. Kedy sa narodili vaše vnúčatá a ako ste to brali, že ste sa stali starým otcom? Aký to bol pocit?

B: Tak čakali sme také niečo. Je to dobrý pocit. Človek pri nich omladne. To už z ulice, z druhej strany kričí dedooo a celá ulica pozerá, čo sa stalo.

A: Ako často sa navštevujete?

B: Aj dva krát denne. Však tu bývajú naproti.

A: Aký máte spolu vzťah?

B: Dobrý. Ten druhý syn. Ten je viac zamestnaný. Sa stretávame menej. On má vlastú firmu a hrosne veľa starostí okolo toho a Bris je tu nablízku.

A: Boris je ten, ktorý má deti?

B: Áno. Roman povedal, že on sa ešte nemusí ženiť. Nemusíš, tak nemusíš.

A: A Boris si zobral Židovku?

B: Áno, z Nových Zámkov.

A: Z Nových Zámkov? Nebodaj ste nejaká rodina s Hornovými?

B: Oni bývajú o dvere vedľa.

A: takže deti rozprávajú po maďarsky a vnúčatá?

B: Egy, kettő, három.

A: Majú aj babičku v Nových Zámkoch?

B: Áno. Vedľa Hornovej bývajú. Vedľa úplne vedľa dvere.

A: naproti?

B: Áno.

A: Navštevujete sa aj s tými druhými starými rodičmi?

B: Áno.

A: Pri akých príležitostiach?

B: Tak narodeniny, výlety alebo dovolenky.

A: Áno a ešte by som sa opýtal, akým jazykom sa rozprávate so svojimi vnúchatami? Je to slovenčina, alebo...

B: Slovenčina, slovenčina.

A: Čisto iba slovenčina, áno. Ešte mi vaša pani manželka spomínala, že maličký chodil k pani rabínke do škôlky?

B: Áno chodil, ale nie dlho.

A: Prečo sa tak rozhodli, že ho tam zapísali a potom hovoríte, že nie dlho?

B: Bolo to také dosť od ruky, lebo škôlku majú prakticky hneď za rohom. Takže aj to bolo to náročné a ani s rabínkou sa nezhodli na niečom, neviem.

A: A posledné, vedú ešte rodičia k tradíciám svoje deti?

B: Nie. Tak jedine, keď sú v Zámkoch, tak idú večer ešte do synagógy, a le takto už nie.

A: A tí starí rodičia z druhej strany, držia ešte tradície?

B: Tak ako tak. Sme moderní ľudia, asimilovaní komunizmom (smiech).

A: Posledná vec ešte, úplne na záver by som sa opýtal, o tom sme sa ešte nerozpávali. Ako bolo s vašimi synmi, čo vyštudovali vysokú školu. Spomínali ste, že jeden má vlastnú firmu, ako sa k nej vypracoval?

B: Tak on robil po škole vojenčinu. Robil tú, nie vojenskú službu, a le ako sa to volá, civilnú. Civilnú robil u Traubnera. Tam mu zariadil počítačové stredisko a všetko čo bolo treba okolo počítačov. Zostal ešte nejaký čas tam pracovať a potom sa rozhodol, že on už nebude robiť zamestnanca, on sa osamostatní. Začal si budovať vlastnú existenciu.

A: V akej sfére pracuje?

B: Výpočtová technika.

A: Ale čo robí, ak sa to dá konkretizovať?

B: Konkretizovať? Predaj, servis, modernizácia, software, hardware.

A: A druhý syn?

B: Druhý robil po vojne, bol APP. To bola americká firma, ktorá tu predávala... Roman je skôr hardware-ový, on je teda počítačovej stránke, pozná počítač do piky a Boris je zase po tej programovej stránke. Tak APP bola firma, čo tu predávala produkty firmy Oracle (Orakl) a potom ho oslovili, či by neprišiel k nim, že prečo robí sprostredkovateľa, keď môže byť priamo tam. Tu vznikla potom tá skupina Oraclácka a odvtedy je tam.

A: Dvaja bratia nikdy nerozmýšľali nad tým, že by spravili spoločný kšeft?

B: Nie, nie.

A: Prečo je to tak?

B: Neviem, nevedia sa na tom zhodnúť.

A: A ako vychádzajú mimo pracovnej stránky?

B: Dobre.

A: A ešte, ako často sa stretáva celá rodina?

B: My sme roztrúsení. Málo kedy, tak to skôr na výročné sviatky, narodeniny a tak.

A: Z mojej strany všetko. Ak by ste chceli ešte niečo povedať?

B: Nie ďakujem, to by bolo všetko asi.